

בגדר כאן נמצאו כאן היו | עה-עו:

תוכן:

פתיחה

מחלוקתם בהגדרת חזקת ממון	א. הקדמה בגדר חזקת הגוף
ביאור דברי המהרי"ק ע"פ זה	הגרש"ש – חזקה שבשורש הספק
ח. סברת רב אשי לרש"י והתוס'	קושיות על שיטתו
ביאור הגרש"ש	ע"פ המהרי"ט – חזקה עצמית יותר בגוף הדבר
הקשיים בדבריו	קובץ שיעורים – השתנות גדולה יותר מתנגדת יותר
הוראת דין שבגוף האשה מתנגדת יותר לחזקה	לדין חזקה
ט. שיטת הרמב"ן בביאור דברי רב אשי	ב. חזקת הגוף להוציא ממון – האם צריך לצירוף טענת
קושיות הרמב"ן על פירוש רש"י	ברי?
פירוש הרמב"ן	מדוע חזקת הגוף מועילה להוציא ממון בפני עצמה?
י. שיטת הרשב"א והר"ן בביאור דברי רב אשי	ג. ביאור הגרש"ש והש"ש – במקום חזקת "כאן נמצאו
תירוץ ראשון – רב אשי אינו סובר "כאן נמצאו כאן	כאן היו" אין מקום לספק
היד"	קושיות על שיטתם
תירוץ שני – אין אומרים "כאן נמצאו כאן היו" כנגד	סברת "כאן נמצאו כאן היו" מדיני חזקת
טענת ברי	ד. צירוף חזקת הגוף ל"כאן נמצאו כאן היו"
סברת הר"ן – טענת ברי מסייעת את חזקת הגוף	ה. ביאור סברת רב אשי לשיטת התוס'
יא. סברת הריטב"א – חזקת הגוף עדיפה על "כאן נמצאו	ו. שיטת רש"י בביאור מחלוקת רבא ורב אשי
כאן היו"	ז. מחלוקת רש"י והתוס' במשקלה של חזקת הממון
סיכום	

פתיחה¹

בעז"ה נעסוק במאמר זה בגדר חזקת "כאן נמצאו כאן היו". יש לציין שלאור מורכבותה של הסוגיה וריבוי הפרטים בה, מומלץ מאד ללמוד את הסוגיה בגפ"ת לפני לימוד מאמר זה².

סוגיה זו יסודית ביותר לגדרי החזקות בכלל ובפרט להגדרת החזקה של "כאן נמצאו כאן היו". בעניינים אלו עולים מפשט הגמרא קושיות רבות.

לשון הגמרא הנוגע ישירות לענייננו:

"מתני'. היו בה מומין ועודה בבית אביה - האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה היו בה מומין הללו, ונסתחפה שדהו, נכנסה לרשות הבעל - הבעל צריך להביא ראיה שעד שלא נתארסה היו בה מומין אלו, והיה מקחו מקח טעות..."

¹ לע"נ דודתי מורתי יהודית לאה ב"ר חיים הכ"מ.

² אציין שבסוגיה זו הנוגעת בעיקרי גדרי חזקות רבו מאד דברי רבותינו האחרונים, אך עיקר עיוני בסוגיה מתוך דברי רבותינו הראשונים. בדברי רבותינו האחרונים רבות עמלתי בעיקר על דברי הגרש"ש בשער ב' בשער"י בעניינים אלו, ומרבית כיווני הסברות מבוססים על דבריו, אף שבכמה נקודות מרכזיות שיניתי מדרכי ההסברה של הגרש"ש מתוך עיוני בדברי הראשונים בסוגייתנו, כמו שיתבאר.

גמ'. טעמא דמייתי האב ראייה, הא לא מייתי האב ראייה - הבעל מהימן, מני? רבי יהושע היא, דאמר: לא מפיה אנו חיינן, אימא סיפא: נכנסה לרשות הבעל - הבעל צריך להביא ראייה; טעמא דמייתי הבעל ראייה, הא לא מייתי הבעל ראייה - האב מהימן, אתאן לר"ג, דאמר: נאמנת! א"ר אלעזר: תברא, מי ששנה זו לא שנה זו...

רבא אמר: רישא כאן נמצאו וכאן היו, סיפא נמי כאן נמצאו וכאן היו. איתיביה אביי: נכנסה לרשות הבעל - הבעל צריך להביא ראייה שעד שלא תתארס היו בה מומין אלו, והיה מקחו מקח טעות; עד שלא תתארס אין, משתתארס לא, ואמאי? לימא: כאן נמצאו וכאן היו! א"ל: משנתארסה, משום דאיכא למימר: חזקה אין אדם שותה בכוס א"כ בודקו, והאי ראה וניפייס הוא. אי הכי, עד שלא תתארס נמי! אלא אמרינן חזקה אין אדם מיפייס במומין, הכא נמי חזקה אין אדם מיפייס במומין! אלא משנתארסה, משום דאיכא תרתי: חזקה העמד הגוף על חזקתו, וחזקה אין אדם שותה בכוס א"כ בודקו, והאי ראה וניפייס הוא, מאי אמרת? חזקה אין אדם מיפייס במומין, הוי חדא במקום תרתי, וחדא במקום תרתי לא אמרינן; עד שלא תתארס העמד הגוף על חזקתו לא איכא למימר, מאי איכא? חזקה דאין אדם שותה בכוס אלא אם כן בודקו, והאי ראה וניפייס הוא, אדרבה, חזקה אין אדם מיפייס במומין, והעמד ממון על חזקתו.

רב אשי אמר: רישא מנה לאבא בידך, וסיפא מנה לי בידך. איתיביה רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי: מודה ר"מ, במומין הראויין לבא עמה מבית אביה - שעל האב להביא ראייה; ואמאי? מנה לי בידך הוא! הכא במאי עסקינן - ביתירת. ביתירת, מאי ראייה מייתי? ראייה דראה וניפייס הוא.

א"ר יהודה אמר שמואל: המחליף פרה בחמור, ומשך בעל החמור את הפרה, ולא הספיק בעל הפרה למשוך את החמור עד שמת החמור, על בעל החמור להביא ראייה שהיה חמורו קיים בשעת משיכת פרה ותנא תנא כלה... אלא כי אתא רמי בר יחזקאל אמר: לא תצייתינהו להני כללי דכייל יהודה אחי משמיה דשמואל, הכי אמר שמואל: כל שנולד ספק ברשותו - עליו הראיה, ותנא תנא כלה. מיתבי: מחט שנמצאת בעובי בית הכסות כו', ואי דלא יהיב טבח דמי - בעל בהמה בעי לאיתויי ראייה ומפיק ואמאי? ספיקא ברשות טבח איתיליד! דיהיב טבח דמי. ומאי פסקא? סתמא דמילתא, כמה דלא יהיב איניש זוזי - לא יהיב איניש חיותא".

בפשט הגמרא מתעוררות קושיות רבות:

א) מהי הסברה ב"כאן נמצאו כאן היו"? בדרך כלל כאשר יש חזקה קמייתא הולכים אחריה גם במקום שכעת הדבר נשתנה בפנינו מכמות שהיה קודם לכן³. ומדוע כאן סברת "כאן נמצאו כאן היו" גוברת על חזקת הגוף ואין הולכים אחריה. האם יש במציאות הספק כמו שהוא לפנינו בכדי להוכיח, שכך היה כבר בעבר? לכא' הרי זה להיפך מדין חזקה קמייתא הידועה לנו?!

³ כן ביארו התוס' בנדה ב: שהולכים אחר חזקה גם במקום שיש ריעותא, וכן מבואר בגמרא בפשטות בהרבה מקומות. אמנם דעת רבינו יונה (הובא ברשב"א והר"ן בחולין י): והרשב"א במשמה"ב (ב"ד ש"ב) שאין הולכים אחר חזקה קמייתא במקום שיש ריעותא כנגדה, עי' בהרחבה בביאורו בשער"י ב, יז - יח. אמנם בכמה דברים נראה לבאר שם באופן שונה מעט מהגרש"ש, ואכמ"ל. אך נראה מדברי הריטב"א בסוגייתנו שגם לשיטת רבינו יונה יש ללכת אחר חזקת הגוף גם במקום שיש ריעותא כנגדה, ודבריו נכונים דווקא כנגד שאר חזקות. וזה תורף דברי רבא "לא תימא ר' יהושע לא אזיל בתר חזקה דגופא כלל", ופירש הריטב"א דהיינו במקום שיש ריעותא כנגדה. ובוה מיושבות הרבה קושיות על רבינו יונה, וכן משמע מדברי הבי"א (שער רוב וחזקה יז), ואכמ"ל.

(ב) מדוע ר' אלעזר ורב אשי מיאנו בפירושו של רבא? האם הם חולקים לגמרי על סברת "כאן נמצאו כאן היו"? אם כן, נצטרך להבין במה נחלקו.

(ג) האם חזקת כאן נמצאו כאן היו מכריעה את הספק באופן חיובי, או שרק מורה שנחזיק ספק רק ברשות זו ולא ברשות אחרת?

(ד) האם מסקנת רמי בר יחזקאל בשם שמואל "כל שנולד הספק ברשותו עליו הראיה", מתאימה רק לדברי רבא שסובר "כאן נמצאו וכאן היו", או שניתן ליישבם גם לדברי רב אשי?

(ה) מדוע יש מקום לחלק בדין "כאן נמצאו כאן היו" בין אם התובע טוען ברי או טוען שמא (לשיטת הראשונים שפירשו כך את דברי רב אשי)?

ועוד עניינים רבים בדברי הראשונים שננסה לעמוד עליהם בעז"ה מתוך דברינו.

א. הקדמה בגדר חזקת הגוף

ראשית, עלינו להקדים ולבאר מהי חזקה, ע"מ להבין מהו כוחה של חזקת הגוף ולגשת לבאר באיזה אופנים תוכל סברת "כאן נמצאו כאן היו" לגבור עליה או לסייעה.

בגמ' בחולין (י:):

"מנא הא מלתא דאמור רבנן אוקי מילתא אחזקיה? אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן, אמר קרא: ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר את הבית שבעת ימים, דלמא אדנפיק ואתא בצר ליה שיעורא! אלא לאו משום דאמרינן אוקי אחזקיה".

דהיינו, למדו חז"ל מכך שהתורה סמכה על כך שהנגע לא השתנה מכמות שהיה כאשר ראה אותו הכהן⁴ שיש להעמיד את הדבר על חזקתו. ויש לעיין מהי המשמעות של גדר זה? האם ישנה סברה בהעמדה על החזקה, או שהיא גזיה⁵ כבלא טעם? ע"פ זה נצטרך לבאר גם מדוע חזקת הגוף עדיפה על יתר החזקות. אם כל החזקות נלמדו מגזירת הכתוב מדוע יש להעדיף חזקה אחת על אחרת?⁵

הגרש"ש - חזקה שבשורש הספק

הגרש"ש (שער"י ב, א) ביאר מטעם זה, שבאמת כל החזקות שוות ודין אחד להם, אלא שהשאלה היא את איזה ספק מכריעה החזקה. חזקת הגוף היא חזקה שמתייחסת ישירות לשורש הספק המונח בפנינו, כיוון שמונחת בעצם המציאות. לכן אחר שהכרענו את שורש הספק ע"פ חזקת הגוף, אין מקום ללכת אחר החזקה שמתייחסת לתוצאת הדין, כיוון שדין חזקה נאמר במקום שיש ספק, שלא נעורר ספיקות כנגד המציאות הקודמת הידועה לנו, אבל במקום שאין ספק לא שייך ללכת אחר חזקה.

⁴ ואף כאשר אחר שבוע קטן הנגע אין מחזיקים כבר בשעת ההסגר קטן, אע"ג שנולדה ריעותא (תוס' נדה ב:).

⁵ אמנם התוס' בסוגיין ד"ה ספק סוברים שאת עדיפות חזקת הגוף על שאר חזקות גמרינן מקרא ד"לטהרו או לטמאו", עיי"ש, אך רוב הראשונים חולקים עליהם ותירצו את הסוגיה בנזיר באופנים אחרים (עי' בריטב"א כאן, תוס' ותהרא"ש בנדה יט., ר"ש נגעים ד, יא ועוד).

לדוגמא, כאשר אנו מסופקים האם הנגע קדם לשער הלבן או להיפך, חזקת הגוף פושטת את עצם הספק, ואיננו מסתפקים עוד שמא הבהרת קדמה לשיער הלבן, ואם כן לא שייך עוד ללכת אחר חזקת טומאה כיוון שסיבת הספק נפשטה, ואין עוד טעם להסתפק האם האדם טמא או טהור, ואם כן אין מקום לחזקת הטומאה. עיין שם באריכות דבריו המתוקים.⁶

וכל דבריו מבוססים על מה שהניח בתחילת דבריו שאין שום סברא ללכת אחר חזקה, אלא הכל הוא חידוש התורה, שהורתה לנו שלא לעורר ספיקות נגד המציאות הידועה לנו מעיקרא. וכיוון שכל החזקות הם גזיה"כ, לא שייך מסברה לומר שחזקה אחת עדיפה על חזקה אחרת, אלא רק לבאר מדוע דין הכרעת חזקת הגוף קודם להכרעת החזקה השניה, ועל יסוד זה בנויים הרבה מדברי הגרש"ש בשער"י שער ב', עיי"ש היטב.

קושיות על שיטתו

אך ישנם מספר קשיים המתעוררים בדבריו לענ"ד. ראשית, מסברה לכא' יש מקום גדול להבין את חידוש התורה בדיני החזקות שאינו גזיה"כ, וכלשון הגמ' "מנא הא מילתא דאמור רבנן אוקי מילתא אחזקיה", משמע בפשטות שעצם מציאות החזקה היא מציאות קיימת, אלא ששאלה הגמ' מנין לנו שאכן יש לסמוך על מציאות זאת. גם פשוט הדבר שישנה סברה אנושית פשוטה בהנחת הדבר על המציאות הקודמת, וכלשון המהרי"ק (עב):

"דאין לנו לבדות הנוול וההשתנות אלא משעת ראותינו אותו וכדילפינן לה פ"ק דחולין (דף י') מדכתיב ויצא הכהן מן הבית וכו'".

משמעוּתם הפשוטה של דבריו היא שישנה סברה בכך שאין לבדות מליבנו השתנות הדבר מכמות שהיה ידוע לנו, אלא שצריך מקור לכך שניתן לסמוך על חזקה זו. גם נראה ברור מסברה שהמושכל הראשון הפשוט בדעת האדם הוא להניח את הדבר על מה שכבר היה מוחזק לנו בו, ולא להטיל ספיקות בדברים שהיו ברורים וידועים, כל עוד לא נתברר שהדבר השתנה, אלא שצריך מקור לכך שאפשר לסמוך על ההבנה האנושית הזאת לדיני תורה.

עוד קשה לי, שלפי דברי הגרש"ש מסתבר לומר שדין חזקה שייך רק באופן שבו התחדש, דהיינו במקום שבו המציאות היתה ידועה לנו מעיקרא, ואנו מניחים אותה על חזקתה לומר שלא נשתנתה. ולפי"ז חזקה שתלויה בטעם וסברה, כגון "חזקה אין אדם פורע תוך זמנו" או חזקה אי אדם שותה בכוס אא"כ בודקו וכד', לא מסתבר כלל שילמדו מאותה הסברה. וכך אכן מבואר בדברי המהרי"ק (שורש עב), ולכן כתב שניתן להוציא ממון ע"י חזקה התלויה בסברה, משא"כ בחזקה דמעיקרא.

⁶ לשונו במסקנת דבריו שם:

ועל פי זה נוכל להבין איך ילפינן שאר חזקות מספק הסרת נגעים דמוקמינן אחזקתו, דבעיקר החידוש שאמרה תורה דחזקה דמעיקרא מכרעת ומבטלת את הספק כל אנפי החזקות שקולים המה ודומים זה לזה באין יתרון ומעלה כלל לחזקת הגוף על שאר החזקות, דגם בחזקת הגוף אין שום סברא להעמיד על חזקתו ושפיר ילפינן מקרא זה דויצא הכהן דכל חזקה מכרעת את הספק, אבל לאחר שגילתה לנו התורה דחזקה מכרעת, איכא מעלה בחזקת הגוף שהיא מכרעת את עיקר הספק וחזקת הדיינים מכריעים רק תולדות הספק.

אך בדברי הרמב"ן בסוגייתנו בביאור המושג "חדא במקום תרתי" מבואר בהדיא להיפך:

"איכא דקשיא לי' ונייתי כאן נמצאו כאן היו ותצטרף בהדי אין אדם ניפס במומין ולהוי תרתי במקום תרתי דהא אשכחן דמרעא לחזקת הגוף בעודה בבית אביה, ואיכא למימר כי אמרינן על הבעל להביא ראייה מייקיימן תלת חזקי חזקה דגופא ואין אדם שותה בכוס אא"כ בודקו וחזקה דאין אדם ניפס במומין נמי לא מיבטלה דלא ניפס זה אלא מן הדין מפני שידע שברשותו נולדו הלכך בתר הנך חזקי אזלינן, אבל אי אמרת כאן נמצאו וכאן היו וברשות האב היו מיעקרון תרתי חזקי דגוף ודכוס הלכך חדא לבטולי תרתי הוא ולא אמרינן כנ"ל".

מבואר בדברי הרמב"ן בהדיא ש"חזקה אין אדם שותה בכוס אא"כ בודקו", נובעת מאותו דין של חזקת הגוף וחזקת כאן נמצאו כאן היו, דאם לא כן כיצד שייך להשוותם ולומר שיש לדון במציאות באופן שלא יסתור יותר מחזקה אחת, הרי שורש הדין בהם שונה, ויש לדון כלפי כל אחת מדרכי ההכרעה בספיקות מצד עצמה, איזו מדרכי ההכרעה עדיפה על האחרת? אלא על כרחינו לומר שסובר הרמב"ן שגם חזקה התלויה בסברה נובעת מאותו יסוד דיני של שאר החזקות, וממילא שייך להשוותם כנ"ל.

גם מדברי רש"י גבי חזקה אין אדם שותה בסעודה ומפסידה (י). משמע שלא כדברי המהרי"ק הנ"ל, שביאר הטעם שאין הולכים אחריה להפסיד את האשה מכתובתה אם היתה כתובה דאורייתא:

"כלומר אי הואי כתובתה דאורייתא לא הוי נאמן להפקיעה אלא בעדות ידועה אבל כתובתה חכמים תיקנוה הם אמרו והם שתיקנוה אמרו שהוא נאמן להפסידה אף בטענת פתח פתוח".

משמע בדברי רש"י שאף ש"חזקה אין אדם שותה בסעודה ומפסידה" היא חזקה התלויה בסברה, לא די בה כדי להפקיע ממון, ודלא כמהרי"ק⁷. גם בסוגייתנו פירש רש"י דלא כמהרי"ק, דמלשון המהרי"ק מבואר שראייתו מכך שהגמ' בסוגייתנו לא מנתה את חזקת הממון בתוך חזקות הבעל שיהיה "תרתי כנגד תרתי", משום שלא שייכת חזקת ממון כנגד "חזקה אין אדם שותה בכוס אלא אם כן בודקו". ואילו רש"י פירש להיפך, שחזקת ממון לא נמנתה כיוון שאינה כלום כנגד חזקת הגוף⁸.

שיטה זו בראשונים, שחזקה התלויה בסברה נובעת מדין "אוקי מילתא אחזקיה" כשאר החזקות, לכאורה קשה להבנה ע"פ דברי הגרש"ש, שהרי בזה אין ראייה לכא' מהפסוק "ויצא הכהן", שמירי בחזקה דמעיקרא.

⁷ ובביאור הסוגיה שם לרש"י נראה שהפקעת הכתובה מהאשה נחשבת כהקעת ממון, כיוון שמה שניתן להפקיעה זהו דווקא בגלל שישנו גם צד ספק שמא זינתה תחתיו, ולצד ספק זה כבר נוצר חיוב הכתובה ואנו באים להפקיעו מכח חזקה זו. עי' בלשון הרא"ש והמאירי כתובות עב. גבי עוברת על דת משה ויהודית, ואכמ"ל.

⁸ הסברה בזה ברש"י מבוארת בפנ"י, דכיוון שהבעל עצמו המוחזק בממון אינו יודע מתי נולדו המומים, אם כן הוא עצמו מסופק האם מותר לו להחזיק בממון הכתובה. והוא עצמו מחוייב להכריע את הספק ע"פ חזקה קמייאת כמו בכל דיני תורה, וא"כ אין משמעות למוחזקותו. ולפי דברי הפנ"י מובן שלא יכל רש"י לומר את אותו יסוד ביחס ל"חזקה אין אדם שותה בכוס אא"כ בודקו", שהרי ביחס לחזקה זו הבעל טוען ברי שלא התפיס, ואין טעם לומר שאינו מוחזק בממון.

אמנם יש מקום ליישב את דבריו קצת לאור דברי התוס' והראשונים בחולין יא. שכתבו שאין לדון בבהמה בת ב' שנים שהיא בחזקת שאינה טריפה, אף שכעת כבר עברו עליה י"ב חודש, ואם כן נתברר בוודאות שבשעת לידתה לא היתה טריפה ונוקמה אחזקתה משום:

"דכל חזקה שלא נתבררה ולא נודעה אפילו שעה אחת לא אזלינן בתרה".

מבואר מדבריהם שגדר חזקה אינו להעמיד את הדבר על המציאות הידועה הקודמת אלא להעמיד את הדבר על מה שהיה מוחזק לנו בו בפועל⁹. אם כן יש מקום לומר, שגם כאשר יש סיבות אחרות שמכוחם מוחזק לנו הדין באופן מסויים נאמרה גזיה"כ שלא לבדות את ההשתנות מהמוחזק לנו. אמנם את גוף סברת התוס' הנ"ל קשה קצת להבין לדברי הגרש"ש הנ"ל, דמנא לן ללמוד באופן זה את גזיה"כ להעמיד הדבר על חזקתו.

עוד קשה להבין לפי דברי הגרש"ש מדוע מניחים התוס' (עה: ד"ה ספק ועוד ראשונים שם) שחזקת כשרות לכהונה היא "חזקת הגוף", הרי לכא' לדברי הגרש"ש חזקה זו אינה מורה דבר על שורש הספק במציאות האם נבעלה לכשר או לפסול, אלא בתוצאה הנגזרת ממנה האם אשה זו נפסלה לכהונה או לאו, וא"כ היא חזקת דין ולא חזקת הגוף?

עוד קשה להבין לפי הגרש"ש את הצירוף של טענת ברי לר"ג עם חזקת הגוף. מדוע יש קשר בין שני המושגים, וכיצד מאלימה הטענה את החזקה¹⁰?

ע"פ המהרי"ט - חזקה עצמית יותר בגוף הדבר

אכן, בשו"ת מהרי"ט (ח"ב, חו"מ כ) מבוארת הבנה אחרת בדין חזקת הגוף, וז"ל שם בחילוק בין חזקת פנויה לחזקת הגוף:

"חזקת פנוי' לא היא כחזקת ממון דחזקת פנויה דאינו שינוי בגוף חזקה קלילא היא כמו חזק' טמא' חזק' איסור' שעשוי להשתנו' תדע דגבי מקו' שנמדד ונמצא חסר בסוף פרק האומנין לא חשיב חזקת טמא כנגד חזקת מקוה אי לאו משום דהרי חסר לפניך דהו"ל תרתי לרעותא משום דהעמד מקוה על חזקתו הוי חזקת הגוף והעמד טמא חזקה דדינא הוא..."

נראה מלשונו שעדיפות חזקת הגוף על שאר חזקות היא מפני שכלל שהחזקה היא יותר בגוף הדבר, יותר קשה לומר שהשתנתה ממה שהיתה קודם לכן, ולכן ישנה יותר סברה שלא לבדות את ההשתנות ממנה. ונראה שדבריו מבוססים על מה שכתבנו והוכחנו מלשון המהרי"ק שחזקה היא בעיקרה סברה, שאין לבדות הנוולד וההשתנות, וככל שהחזקה יותר מהותית בגוף הדבר, כך קשה יותר להוציא או מחזקתו ולומר שנשתנה ממה שהיה קודם לכן.

⁹ עי' בזה בשער"י ב, טז.

¹⁰ עי' תהרא"ש עו., שם מבואר בהדיא בלשונו שטענת ברי ושמא היא סיבה ללכת אחר חזקת הגוף, וכן משמע בריטב"א שם. אמנם המאירי על המשנה בדף יב: נקט להיפך, שעיקר הטעם להוציא ממון הוא מטענת ברי ושמא, וחזקת הגוף היא רק סמך לסייע את הטענה, ואכמ"ל בזה.

כך גם נקט הגרש"ז בביאוריו לשב שמעתתא (ש"א פט"ו, אות סח) שמה שלמדנו ללכת אחר חזקה אין זה גזיה"כ אלא גילוי מילתא:

"והיה נ"ל דהך ילפותא דמהני חזקה דילפינן מקרא דנגע הוי רק גילוי מילתא ליסוד הדבר דאיכא חשיבות לחזקה קמייטא, וכיון דילפינן כבר דמהני חזקה תו ידעינן כבר אנן מסברא דכל החזקות מהני אלא דאיכא דעדיפא ואיכא דגריעא, אבל מ"מ סברא הוא דכל החזקות מועילות..."

ונראה בביאורו כנ"ל, שעיקר הלימוד מדין חזקה הוא שלא לעורר ספיקות שמא נשתנה הדבר מכמות שהיתה מוחזקת לנו בתפיסתנו הפשוטה את המציאות¹¹.

ע"פ זה מובן שאף אם הסיבה להחזיק כך במציאות אינה מחמת חזקת העבר, אלא מחמת ידיעה ואומדן של חז"ל במציאות, גם ממה שמוחזק לנו בהווה י"ל שאין לעורר ספק שמא הדבר שונה מהאופן הפשוט שיש לדון במציאות ההווה, כיוון שזהו עיקר דין חזקה, שאין לבדות האת השתנות הדבר ממה שהיה מוחזק לנו בו.

ונראה שזו גם המשמעות בדברי המהרי"ק (שורש עב) שהשווה את דין חזקת ממון לדין חזקה דמעיקרא:

"אבל במקום חזקת הגוף פשיטא דחזקת ממון מהני כנגד חזקת הגוף כגון אוקי בחזקת בתולה שהרי נולדה בתולה ואף על גב דבעולה לפנינו אין אלא מטעם דאין לנו לבדות הנוול וההשתנות אלא משעת ראותנו אותו וכדילפינן לה פ"ק דחולין (דף י') מדכתיב ויצא הכהן מן הבית וכו' ומשום כך דין הוא דאיכא למימר אוקי ממונא בחזקת מריה כנגדה. דכ"כ אין לנו לבדות ההשתנות ממון מיד בעליו כי אם באשר יוכרח".

דהיינו, גם חזקת הממון היא האופן שמוחזקת לנו המציאות כעת, וכשם שאין להורות דין כנגד מה שהיה מוחזק לנו מעיקרא, אין להורות דין לשנות ממה שמוחזק לנו הממון עתה ברשות בעליו¹².

לכן, גם חזקת כשרות, כיוון שהיא הגדרה עצמית באשה, ולא דין חיצוני כטומאה וטהרה שיכולה לחול על האשה ולפקוע או כשאר חזקות העשויות להשתנות, נחשבת אף היא כחזקת הגוף.

קובץ שיעורים – השתנות גדולה יותר מתנגדת יותר לדין חזקה

דרך נוספת בביאור היתרון של חזקת הגוף על שאר חזקות כתב הקוב"ש (בסוגיין, אות רסה):

"ונראה דהנה עיקר דין חזקה הוא לומר שהדבר לא נשתנה מכפי שהיה קודם שנולד הספק ומזה נלמוד דה"ה אפילו ודאי נשתנה, אלא דמספקא לן אם נשתנה השתנות מרובה או השתנות מועטת, ראוי להעמיד בחזקת שלא נשתנה רק מעט ולא הרבה, וזהו הטעם דחז"ה אלימא דשינוי הנעשה בגוף הדבר הוא שינוי יותר גדול מהיכא שלא נשתנה הדבר רק בדינו, ודמי כמו הכא חדא חזקה והכא תרי חזקה, וכ"ז לבתר דאיכא דין חזקה לומר שלא נשתנה, אמרי' דתרי חזקות עדיפי מחדא

¹¹ אמנם בהמשך דבריו שם כתב דרך אחרת לחלק בין חזקת הגוף לשאר חזקות, לומר דשאר חזקות הם רק שלילה של הספק, ואילו חזקת הגוף היא בירור. ולפי"ז ר"ל שם שחזקת הנגע אינה נחשבת לחזקת הגוף, דאל"כ לא ניתן יהיה ללמוד ממנה לשאר חזקות. וזה מתאים לדרכו של הש"ש, ויל"ע בזה.

¹² וכן משמע בדברי הגרש"ש בשער"י (ה, טו) ועי' ב"מבית מדרשנו" למסכת בבא בתרא תשפ"ב שהארכת בזה. ולהלן נבאר בעז"ה שנחלקו בזה רש"י והתוס' בסוגייתנו.

חזקה וחז"ה עדיפא משאר חזקות, אבל בס"ט ברה"י דלא אזלינן בתר חזקה, גם חזקות הרבה לא יועילו וה"ה חז"ה, וכן בבית המנוגע כיון דמוכח משם דאמרינן חזקה שלא נשתנה אין חילוק בין שינוי מרובה לשינוי מועט".

דהיינו, דין חזקה הוא גזיה"כ, אלא שמה שנתחדש בו הוא שלא לבדות השתנות הדבר מכמות שהיה קודם לכן, וככל שהחזקה יותר מהותית בגוף המציאות, השינוי ממנה מתנגד יותר לדין העמדת הדבר על חזקתו. ולכן חזקת הגוף עדיפה על חזקות אחרות. ולפי דבריו מיושבות חלק מקושיותינו, ואכמ"ל.

ב. חזקת הגוף להוציא ממון - האם צריך לצירוף טענת ברי?

כמו בסוגייתנו, גם לעיל (יב:) לגבי האשה שטוענת "משארסתני נאנסתי" מבואר שנחלקו ר"ג ור' יהושע האם חזקת הגוף מועילה להוציא את ממון הכתובה מהבעל:

"מתני'. הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים, היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדהו, והוא אומר לא כי, אלא עד שלא ארסתיך והיה מקחי מקח טעות, רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים: נאמנת; רבי יהושע אומר: לא מפיה אנו חיינן, אלא הרי זו בחזקת בעולה עד שלא תתארס, והטעתו, עד שתביא ראיה לדבריה.

גמ'. אתמר: מנה לי בידך, והלה אומר איני יודע, רב יהודה ורב הונא אמרי: חייב, ורב נחמן ורבי יוחנן אמרי: פטור. רב הונא ורב יהודה אמרי חייב, ברי ושמא - ברי עדיף; רב נחמן ורבי יוחנן אמרי פטור, אוקי ממזונא בחזקת מריה. א"ל אביי לרב יוסף: הא דרב הונא ורב יהודה - דשמואל היא; דתנן: היתה מעוברת, ואמרו לה מה טיבו של עובר זה? מאיש פלוני וכהן הוא, רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים: נאמנת, ואמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבן גמליאל, ואמר ליה רב שמואל בר יהודה לרב יהודה: שינא! אמרת לן משמיה דשמואל: הלכה כרבן גמליאל אף בראשונה; מאי אף בראשונה? אף על גב דאיכא למימר אוקי ממזונא בחזקת מריה, אמר רבן גמליאל ברי עדיף. לימא, רב יהודה ורב הונא דאמרי כר"ג, ורב נחמן ורבי יוחנן דאמרי כרבי יהושע! אמר לך רב נחמן: אנא דאמרי אפילו כרבן גמליאל, עד כאן לא קאמר ר"ג התם - אלא דאיכא מגו, אבל הכא מאי מגו איכא? אי נמי, עד כאן לא קאמר רבן גמליאל התם - אלא דאמרינן אוקמה אחזקה, אבל הכא מאי חזקה אית ליה להאי?"

בהו"א רצתה הגמ' לעיל לבאר שטעמו של ר"ג הוא משום ברי ושמא, והביאה רביה מזה ששמואל הפוסק כר"ג סובר כרב יהודה ש"ברי ושמא ברי עדיף". ובמסקנה תירצה שטעמו של ר"ג, הסובר שהאשה יכולה להוציא את הכתובה מבעלה הוא משום חזקת הגוף או משום מיגו¹³. ונחלקו הראשונים האם למסקנת הגמ' הטעם שהולכים אחר חזקת הגוף להוציא ממון הוא רק משום שיש גם ברי ושמא, או שלמסקנה אין צריך לסברת ברי ושמא.

רש"י בכל מהלך סוגייתנו (בהפיים עה - עו) בביאור ר"ג לא הזכיר את הצורך בטענת ברי, ומשמע לכא' שסובר שאין צורך בטענת ברי בדווקא כדי להוציא ממון לר"ג. יותר מכך, בתירוצו של רב אשי "רישא מנה לאבא

¹³ עי' בראשונים שנקטו שהתירוץ העיקרי הוא משום חזקת הגוף, והרבה מהראשונים לא גרסו את התירוץ שהטעם משום מיגו. עי' תוס' וריטב"א, ועי' חת"ס, ואכמ"ל בזה.

בידך סיפא מנה לי בידך, מיאן רש"י בפירוש הראשונים שפירשו בפשטות שרב אשי מחלק בין אם התובע טוען ברי או שטוען שמא. ועל כרחינו סובר רש"י שרבן גמליאל סובר שחזקת הגוף מועילה להוציא ממון גם בלי טענת ברי.

וכך דייק השיטמ"ק (יב): מלשון רש"י במשנת "משארסתני נאנסתי", שכתב:

"נאמנת - קא סלקא דעתך משום דברי ושמא ברי עדיף".

משמע שלמסקנה הטעם אינו משום ברי ושמא.

כך גם ביארו בהדיא התוס' (עו. ד"ה רישא), שהכריעו כפירוש רש"י ולא כמו שסבר ר"י לחלק בין ברי לשמא משום:

"דהא משמע מדקאמר על האב להביא ראיה שאינו נוטל בלא ראיה אפילו טוען ברי מדלא קאמר או שיאמר ברי לי ועוד דמשמע מההיא דשמואל בסמוך דנכנסה לרשות הבעל דעל הבעל להביא ראיה אפי' טוען האב והבת שמא ואינו מטעם ברי ושמא אלא משום דנולד הספק ברשותו מדמייתי ופריך עלה מההיא דמחט שנמצאת כו' דההיא שמא ושמא הוא ואי משום ברי ושמא הוא לא הוה פריך מידי דמסתמא רב אשי לא פליג אדשמואל דקיימא לן כוותיה".

מבואר בתוס', שגם בלי טענת ברי סובר ר"ג שחזקת הגוף מועילה להוציא ממון מהמוחזק. וכן מבואר גם מדברי התוס' בדף לו. (ד"ה החרשת) שביארו את פירוש רש"י שלר"ג גם בחרשת ושוטה טענינן לה "משארסתני נאנסתי" אע"פ שטוענים לה טענת שמא ולא טענת ברי. מבואר שלר"ג אין צריך טענת ברי כדי להוציא ממון ע"י חזקת הגוף. עי' פנ"י שם שביאר באופן זה את שיטת רש"י והתוס'.

אכן, הרמב"ן וסיעתו (רשב"א, ריטב"א, ר"ן, מאירי) חולקים על פירוש זה וסוברים שלר"ג מועילה חזקת הגוף להוציא ממון דווקא בצירוף ברי ושמא.

מדוע חזקת הגוף מועילה להוציא ממון בפני עצמה?

ולכא' קשה לפירוש רש"י והתוס', שהרי לגבי יוחסין מבואר בגמ' (לעיל יד.) בהדיא שטעמו של ר"ג שמאמין את האשה משום ש"אליה ליה ברי", ורק לכן מאמין לאשה שלא נפסלה מן הכהונה. ואם כן מאי שנא גבי ממונות שאין צריך טענת ברי?

גם מסברה קשה, מדוע חזקת הגוף יכולה להוציא ממון בפני עצמה, הרי כנגדה עומדת חזקת ממון, ומדוע חזקת הגוף גובר. קושייה זו קשה בעיקר אם נאמר שחזקת ממון דינה כמו שאר חזקות, שכשם שאין לנו לבדות השתנות הדבר ממה שהיה מוחזק לנו בו בעבר, כ"ש שאין לנו להורות דין לשנות את דינו של הממון ממה שמוחזק לנו בו עתה, וכמו שביארנו לעיל מלשון המהרי"ק. אם כן, הקושייה מתגברת מאד, מדוע ישנה עדיפות לחזקת הגוף על חזקת הממון, כיוון ששתיהן נובעות מאותו הדין?

ונראה לבאר שלגבי דיני ממונות חזקת הגוף יכולה להוציא ממון מהמוחזק דווקא כאשר סברת "כאן נמצאו כאן היו" מסייעת לה. ולכן גם לגבי "משארסתני נאנסתי" מדובר דווקא באופן שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" מסייעת לומר שנבעלה תחת בעלה. משא"כ לגבי דיני יוחסין לא שייך לומר שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" תצטרף עם חזקת הגוף, שהרי לגבי אשה שנבעלה לפסול לה לא היה שינוי רשויות וגם אין לו משמעות לעניין הספק.

אמנם, צריך להבין מהו התפקיד של צירוף טענת ברי עם החזקה, ומדוע חזקת כאן נמצאו כאן היו יכולה להשלים חסרון זה. כדי להבין תירוץ זה טוב יותר, נבקש להעמיק יותר במשמעות חזקת "כאן נמצאו כאן היו".

ג. ביאור הגרש"ש והש"ש - במקום חזקת "כאן נמצאו כאן היו" אין מקום לספק

יסוד דומה לסברת "כאן נמצאו כאן היו" מצינו לגבי טהרות (נדה ד.) ש"אין מחזיקין טומאה ממקום למקום". כלומר, כאשר מצאנו טומאה במקום אחד, איננו מחזיקים שהיה עוד במקום אחר. וכגון שרץ שמצאנו בקופה בזוית זו, אין חוששים שהיה בקופה עוד כשהיתה בזוית אחרת, עיי"ש. וכתבו הרשב"א (כתובות עו.) והריטב"א (נדה ד.), שאותה הסברה היא סברת "כאן נמצאו כאן היו". כלומר, כמו שמספק טומאה שהתעורר במקום אחד איננו מסתפקים שמא במקום אחר כבר היתה מצויה הטומאה, כך כאשר התעורר ספק בדיני ממונות ברשות אחת, אין מסתפקים שמא היתה הריעותא כבר ברשות אחרת.

מהו הביאור בסברה זו? הרי בדרך כלל בדיני חזקות אנו דנים ממה שהיה מוחזק לנו בעבר על ההווה, וכאן לכא' אנו דנים מאופן מציאת הספק בהווה על העבר, ומדוע ניתן לומר כן?

הגרש"ש (שער"י ב, יב - יד) מאריך לבאר גדר זה, על יסוד דברי השב שמעתתא (ש"ב פ"ד):

"נראה טעמא דהך מלתא והוא, דודאי היכא דליכא ריעותא ואין מקום להסתפק ודאי לא נחתינו לספיקא, וכגון טבח שלקח בהמה ונאבדה ותובע המוכר הדמים ודאי לא מצי לוקח טעין אימר טריפה היתה והיה מקחי מקח טעות ואין הולכין בממון אחר הרוב, דכיון דליכא מקום ריעותא לספק ודאי לא נחתינו לספיקא, והא דאין הולכין בממון אחר הרוב היינו היכא דהספק לפנינו ויש במה להסתפק, ואם כן במחט (כתובות עו, ב) שנמצא הריעותא לפנינו שגורם הספק לומר אימר טריפה היתה מקודם ובוה אמרו הך כללא כל מי שנולד הספק ברשותו עליו הראיה, ומשום דאין מחזיקין ריעותא מרשות לרשות, וכיון דריעותא דרשות זה לא מרע לרשות אחרת הוי ליה רשות הקודם כאלו אין בו ריעותא וכל שלא נולד ריעותא הוי ליה כנאבדה הבהמה, דלוקח לא מצי טעין אימר טריפה היתה, ומשום הכי חייב הלוקח לשלם למוכר".

דהיינו, מייסד הש"ש שדין "כאן נמצאו כאן היו" איננו נובע מדיני חזקות אלא קודם להם מסברה, מפני שהסברה נותנת שאין לדון בדין ספק כאשר לא מצאנו שום ריעותא ואין לנו סיבה להסתפק. וכמו"כ כאשר מצינו את הספק במקום אחד או רשות אחת, על מקום אחר כלל לא נולד לנו ספק, כיוון שאין להחזיק ספק שלא ראינו בפנינו סיבה להסתפק בו.

ע"פ זה ביארו הש"ש והגרש"ש, שסברת "כאן נמצאו כאן היו" עדיפה על רוב וחזקה, שכן רוב וחזקה הינם דינים שהתורה הלכה אחריהם באופן ההנהגה בספיקות, משא"כ במקום שאין ספק לא שייך ללכת אחרי רוב וחזקה, ובמקום שלא מצאנו את הספק אין כלל ספק ולא שייך לדון מצד כללי ההנהגה בספיקות.

יותר מזה כתב הגרש"ש (פרק יד) בדעת הטור שסברת כאן נמצאו כאן היו גם תועיל להוציא ממון מהמוחזק. לכן, כאשר נמצאו מומין בבית אביה אפילו אם האב טוען ברי שנולדו אחר הקידושין, כיוון שמצאנו את הספק ברשות האב, האב חייב להשיב את כסף הקידושין, ואף שלעניין מומין האשה ברשות בעלה, ואם כן היה מקום לומר שעכ"פ יש להסתפק גם על רשות הבעל, שהרי ברשות בה נמצא הספק יש צד שהבעל

מפסיד. אעפ"כ אין להחזיק ספק אלא ברשות אחת ולא בשתי רשויות, דדין "כאן נמצאו כאן היו" הוא שלא לעורר ספיקות על רשות שבה אין לנו הכרח להסתפק¹⁴.

יש לציין שדרך זו מיישבת מאד את סברת "כאן נמצאו כאן היו" לאור דרכו של הגרש"ש, שכפי שהזכרנו לעיל ביאר שכיוון שכל החזקות הם גזיה"כ, אין מקום כלל להכריע בין חזקות שמתנגשות זו עם זו, מפני שאין הפרש כלל בין חזקה לחזקה, ואם כן כל מקום שנמצא התנגשות בין חזקות שלא נוכל לומר עליו שהכרעת אחת החזקות היא שורשית יותר (כמו בחזקת הגוף), בהכרח נאמר שיהיה ספק שקול. ולכן, גם בסברת "כאן נמצאו כאן היו" מוכרחים לומר שהטעם שגוברת על חזקת הגוף ועל חזקת ממון היא משום שאין מקום כלל לחזקת הגוף להאמר, כיוון שאין כלל ספק על רשות הבעל.

קושיות על שיטתם

אמנם יש להקשות מספר קושיות על דרך זו בביאור סברת "כאן נמצאו כאן היו":

(א) הקשה הגרש"ז (בביאוריו לש"ש), כיצד ניתן להמציא גדר כזה בלא מקור? הרי אין זה דבר פשוט מסברה שברשויות או מקומות מחולקים אין לעורר ספק ממקום אחד על השני.

(ב) הרמב"ן בביאור סברת "חדא במקום תרתי" (הובא לעיל אות א) ביאר את תירוץ הגמרא שכאשר יש ראייה שהיו בה מומים משנתארסה ואנו מורים שהבעל מחוייב בכתובה איננו מבטלים אלא חזקה אחת - חזקת "כאן נמצאו כאן היו". משא"כ אם היינו מורים להפסידה כתובתה היינו מבטלים שתי חזקות - חזקת הגוף וחזקה שאין אדם שותה בכוס אא"כ בודקו.

עכ"פ מבואר מדבריו שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" היא מאותו סוג של הכרעה של יתר החזקות, דאל"כ מה שייך למנות כמה חזקות אנו מבטלים? היינו צריכים לדון איזו הכרעה עדיפה ומה שייך למנות חזקות? אלא על כרחינו שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" גם היא נובעת מדיני חזקות, ולכן כאשר יש תרתי חזקות כנגדה עדיף ללכת אחריהם.

גם גוף דברי הרמב"ן ל"כא" לא יתכנו לסברת הש"ש והגרש"ש, שהרי הם נקטו שבמקום חזקת "כאן נמצאו כאן היו" אין מקום ללכת אחר רוב או חזקה, ואם כן מדוע שתי חזקות יש מקום לומר כנגד סברת "כאן נמצאו כאן היו"?

אמנם, לכאורה קושיה זו אינה רק מדברי הרמב"ן, אלא עצם דברי הגמ' בסברת "חדא במקום תרתי" קשים לפי דרכם של הש"ש והגרש"ש, דאין מקום לרוב וחזקה במקום חזקת "כאן נמצאו כאן היו" ואם כן מה מועיל שיש שתי חזקות כנגד?

¹⁴ ונראה שניתן לבאר באופן אחר את סברת הטור, דמוכרח מהתוס' בדף עו: ד"ה כלה, שס"ל בדעת רב יהודה שחזקה דהשתא מועילה אפילו כנגד מוחזק גמור, וכתירוץ השני בד"ה על, שהרי סוברים שראיית רב יהודה היא מרב אשי, וברב אשי ביארו שאפילו אם האב טוען ברי לא מועילה לו חזקת הגוף של בתו, ואם כן בהכרח שחזקת ההווה מועילה לדבריו להוציא מהמוחזק כאשר אין חזקת הגוף מעלייתא כנגדה, וגם רמי בר יחזקאל אינו חולק בזה, אלא בתוקף חזקת הגוף של החמור דמהניא לבעל החמור ובסברת "כאן נמצאו כאן היו", וי"ל שהטור סובר בזה כתוס', ואכמ"ל בסוגיה זו.

אך נראה לבאר לפי דרכם בפשט הגמ', שכיוון שיש צד שגם אם נאמר שהמומים נמצאו ברשות האב, שמא הבעל נתפייס דחזקה אין אדם שותה בכוס אא"כ בודקו, אם כן יש מקום להסתפק גם על רשות הבעל האם הורעה ע"י המומין, ואם כן לא די בחזקת "כאן נמצאו כאן היו" כדי לומר שאין ספק כלל על רשות הבעל, דאף שאין להסתפק שמא נולדו המומים תחתיו, יש להסתפק שמא ראה וניפייס. וכיוון שמכח המומים יש להסתפק גם על רשות הבעל, אם כן גם ברשותו יש ריעותא ושוב אין כח לחזקת "כאן נמצאו כאן היו".

אך לפי זה מוכרחים לומר ש"חדא במקום תרתי" הכוונה היא לחזקה אין אדם מתפייס במומין ולא לסברת "כאן נמצאו כאן היו", שהרי אם סברת "כאן נמצאו כאן היו" אינה מוחלטת אין לה משמעות כלל, ולא שייך לומר שיש "התנגשות" בינה לבין חזקת הגוף, כיוון שבמקום שיש ספק אין מקום לחזקת "כאן נמצאו כאן היו" להכריע את הספק, וכנ"ל.

לכן, בדברי הרמב"ן שמבואר בהדיא שלא פירש כן, מוכרחים לומר שסברת "כאן נמצאו כאן היו" נובעת מגדרי החזקות, ואינה חיצונית להם כדברי הגר"ש. (את סברתו נבאר להלן בעז"ה).

ג) בתירוץ הראשון של התוס' בביאור סברת "חדא במקום תרתי" ביארו התוס':

"ויש לומר דודאי טעמי האשה עדיפי וכאן נמצאו כאן היו גרידא דעדיפא מחזקת הגוף היינו משום דמסייע ליה חזקת ממון וכן חזקה דאין אדם מתפייס במומין מסייע ליה חזקת ממון ולחד מינייהו יש כח לחזקת ממון לסייע אבל לתרוייהו בהדי הדדי לא מסייע".

דהיינו, חזקת הגוף עדיפה על סברת "כאן נמצאו כאן היו", והטעם שבכל אופן סברת "כאן נמצאו כאן היו" עדיפה על חזקת הגוף כאשר מסייעת לבעל היא רק משום שחזקת הממון מסייעת לה¹⁵. ולכאורה לפי דרכם של הש"ש והגר"ש דבריהם משוללי הבנה, שהרי במקום סברת "כאן נמצאו כאן היו" אין מקום לרוב וחזקה כיוון שאין ספק, ואם כן כיצד נאמר שחזקת הגוף עדיפה עליה אלא שסברה זו מסייעת את חזקת הממון?

סברת "כאן נמצאו כאן היו" מדיני חזקות

לכן, נראה לענ"ד לומר שאף שעיקר הסברה בחזקת "כאן נמצאו כאן היו" הוא כמו שביארו הש"ש והגר"ש - שאין להחזיק ספק ממקום למקום, אין זה דין חיצוני לדיני החזקות, אלא זהו עצמו דין חזקות. זאת על פי מה שנתבאר לעיל, שמה שלמידה אותנו התורה בדין חזקות אינו גזירת הכתוב בלא טעמא. אלא מה שלמדנו הוא שאין לעורר ספיקות כנגד המוחזק לנו אלא כאשר יוכרח, כמו שהבאנו לעיל מלשון המהרי"ק. וכמו שהוכחנו לעיל מלשון רש"י והרמב"ן לא רק חזקה דמעיקרא נובעת מדיני חזקות, אלא גם

¹⁵ בביאור דברי התוס' נראה שהטעם שיש מקום להוציא ממון ע"י חזקת הגוף או ע"י חזקה שאין אדם שותה בכוס אא"כ בודקו, היא משום שאין מיעוט כנגדה שיוכל המוחזק להתלות בו. משא"כ כאשר יש כנגדה חזקת "כאן נמצאו כאן היו" אף שאינה עדיפה לתירוץ זה אל מול חזקת הגוף, היא כעין "מיעוט", שאין הולכין אחר הרוב בממונות כיוון שהמוחזק יכול לומר שמא האמת כמיעוט וחזקת הממון מסייעת. כמו"כ בניד"ד, כיוון שיש גם חזקה המסייעת למוחזק, אף שהיא חזקה גרועה יותר מהחזקה שכנגדה, לא ניתן להוציא ממנו ממון, מפני שיוכל לסמוך על חזקה זו וחזקת הממון מסייעת. משא"כ כאשר יש שני חזקות כנגדו, אף שכנגד כל אחת מהם יש כעין מיעוט הכרעת החזקה מספיק טובה על מנת להוציא ממון.

חזקה התלויה בסברה, וכן חזקת הממון לדברי המהרי"ק. והיינו משום שיסוד דין החזקה הוא שלא לעורר ספיקות כנגד המוחזק לנו, אף שהסיבות לכך שדין מסויים מוחזק לנו במציאות יכולות להיות שונות זו מזו, ולכן תתכן עדיפות של חזקה אחת על חברתה כמבואר לעיל. כל זה נלמד מדין בית המנוגע שלימדתנו התורה שיש להעמיד הדבר על חזקתו ואין לבדות ספיקות כנגד המוחזק לנו.

על כל פנים, ניתן להבין, שכמו שמצינו בכל דיני חזקות שאין לבדות את השתנות הדבר מהמוחזק לנו כל עוד אין הכרח, אם כן גם אין לחשוש שמא נולד ספק ברשות שהיתה מוחזקת לנו עד עתה בלי ריעותא, ואין הכרח שנולדה ריעותא ברשות או במקום זה.

יסוד זה בהגדרת חזקה מתבאר גם בלשון רש"י לעיל בדף יג. שמבאר את דינו של ר"ג שמאמין מכח חזקת הגוף שהאשה נבעלה לכשר:

”נאמנת - וכשרה לכהונה ולא מספקינן לה בנבעלה לפסול לה”.

מבואר שעיקר דין החזקה הוא שלא לעורר ספיקות כנגדה, וכן מבואר שם בעוד כמה מקומות בלשון רש"י, עיי"ש¹⁶.

אם כן י"ל שבדין זה עצמו כלול שאין לבדות ספיקות מעבר למה שמוכרח לנו מצד מציאות הספק שבפנינו, ולכן אם מצאנו ספק ברשות אחת, דין חזקת "כאן נמצאו כאן היו" מורה שאין לעורר ספק על רשות אחרת שבה לא נמצא הספק. ולפי זה מובן מדוע יש מקום לדון במשקלה של חזקת הגוף העומדת כנגד חזקת "כאן נמצאו כאן היו", מפני שכמו כן י"ל שאין להחזיק ספק כנגד מה שהיה מוחזק לנו בעבר בגופה של האשה, שהיתה בחזקת שלימה, ואם כן יש סתירה בין החזקות, ובזה דנה הגמ' והראשונים איזו מהחזקות עדיפה ובאיזה אופנים וכנ"ל.

ד. צירוף חזקת הגוף ל"כאן נמצאו כאן היו"

ע"פ זה נשוב לבאר את החילוק שביארנו בשיטת רש"י והתוס' בין יוחסין לדיני ממונות. כאשר הנידון הוא לעניין דיני יוחסין, האם נבעלה לכשר או לפסול, אין משמעות להשתנות הרשויות, ולכן פשוט שחזקת כשרותה של האשה איתרעא, שהרי יש לנו ספק האם נבעלה לפסול, ולכן אין חזקה זו מועילה לגמרי במקום יוחסין, שהחמירו בהם חכמים שלא להעמיד על חזקה שיש בה ריעותא. וצריך לר"ג דוקא צירוף של טענת ברי להאליים את חזקת הכשרות, ואז אין מתייחסים אליה כחזקה גרועה, כיוון שיותר מוחזק לנו

¹⁶ ע"פ יסוד זה יובנו דברי תוס' הרי"ד (יב): שהקשה דכיוון שמהניא חזקת הגוף בצירוף טענת ברי להוציא ממון לרבן גמליאל מדוע אינה מועילה בספק האם פרת הניזוק ילדה קודם הנגיחה או לאחריה, כאשר הניזוק אומר ברי ומזיק אומר שמא. ותיירץ ששייך לומר כן רק כאשר מוחזק לנו כבר בחיובו של האדם, ולא כאשר באים לחדש דין חדש ע"י החזקה. וע"פ הנ"ל הדברים מבוארים, מפני שכל דין חזקה הוא שאין לבדות ספיקות כנגד הדינים שמוחזקים לנו כבר ע"י חזקות, אבל ליצור חיובים מחודשים ע"י חזקות לא ניתן, מפני שאין החזקות מבררות דבר.

ונראה שזו גם סברת רש"י (קידושין טו): שכתב שחזקת האם אינה מועילה לינאי כאשר היא עצמה אינה באה לביי"ד להתירה, מפני שסובר רש"י שדין כשרות הולד לכהונה אינו המשך מדינה של האם, אלא הוא דין חדש, ואין בכחה של חזקה לחדש דין שלא היה מוחזק לנו קודם לכן. אמנם כאשר היא עצמה באה לביי"ד הכרעת הולד נובעת ממילא מדינה של האם.

שאכן האשה עומדת בחזקתה כיוון שגם היא טוענת כך (עי' לעיל), או משום שטענתה מועילה כעד אחד, ואכמ"ל בזה.

לעומת זאת בדיני ממונות, הן לגבי כלה בבית בעלה (לתירוץ רבא), והן לגבי "משארסתני נאנסתי", כיוון שהספק במקח נולד ברשות הבעל אומרים בו "כאן נמצאו כאן היו". לכן, כיוון שחזקה זו מורה שלא להחזיק דין מספק על רשות האב שלא נמצא בו המום, אם כן אין ריעותא בחזקת הגוף והיא חזקה מעולה, ולכן מועילה להוציא ממון¹⁷.

כביאור זה מוכח להדיא מלשון התוס' בדף לו., שם דנו התוס' בדין טענת בתולים לחרשת ושוטה שאינם יכולות לטעון, וכתב רש"י שהטעם שאינן מפסידות כתובתן היא משום שאם היתה פיקחת לטעון היתה טוענת "משארסתני נאנסתי", והקשו התוס':

"החרשת והשוטה כו' אין להן טענת בתולים - פי' בקונטרס דאי הוה פקחת לטעון הוה טענה משארסתני נאנסתי וקשה לר"י דהיכי טענינן לה הכי מספק לאפוקי ממונא כיון דאיהי לא טענה דחזקה גופה איתרעי דהוי שור שחוט לפניך אבל חזקה ממון לא איתרע ומיהו מביא ר"י ראייה לפי' הקונטרס דאמר בפ' המדיר (לקמן עו: ושם) לא הוגלד פי המכה המוציא מחבירו עליו הראיה ומפרש דאפי' לא יהיב טבח דמי על הטבח להביא ראייה שברשות המוכר נטרפה".

מבואר שהתקשו התוס' כיצד ניתן להוציא ממון ע"י חזקת הגוף בטענת שמא, כיוון שיש בה ריעותא, וכמו שביארנו דס"ל לתוס' שאין ללכת אחר חזקת הגוף כנגד חזקת ממון דווקא משום שיש בה ריעותא. ומבואר שבמקום שטוענת טענת ברי מובן לתוס' שתוכל חזקת הגוף להוציא ממון, והיינו כנ"ל דטענת ברי תוכל להאליים את חזקת הגוף כמו שמצינו גבי יוחסין.

ותירצו התוס' שהטעם שחזקת הגוף מועילה היא כמו שמצינו בפירוש רמי בר יחזקאל לדין "הוגלד פי המכה" שטעמו משום ש"כל שנולד ספק ברשותו עליו הראיה", ומקורו משום שמפרש את המשנה כרבא מטעם "כאן נמצאו כאן היו". מבואר אם כן בהדיא בכוונת התוס' לתרץ את קושייתם כיצד ניתן להוציא ממון ע"י חזקת הגוף שיש בה ריעותא, שכיוון שנמצא הספק ברשות הבעל ואמרין "כאן נמצאו כאן היו", אם כן מכח חזקת "כאן נמצאו כאן היו" אין מחזיקים ספק ברשות האב וא"כ ברשות האב אין כל ריעותא בחזקת הגוף. לכן, ניתן להוציא ממון מהבעל ע"י חזקת הגוף, מכיוון שאין בה ריעותא.

¹⁷ בטעם מה שחזקת הגוף מועילה להוציא ממון ביאר הפנ"י (עו:; כמו שנראה לבאר דבריו), שאע"פ שרובא וחזקה רובא עדיף, היינו דווקא כאשר יש התנגשות בין הרוב לחזקה, ועדיפות הרוב היא כיוון שרוב מהוה בירור של הספק ואילו חזקה אינה מבררת כלום אלא מורה שלא להכריע דין מספק נגד המוחזק לנו, אבל כיוון שהספק מוכרע ע"י רוב, אם כן איננו מחזיקים דין מספק אלא מתורת ודאי, וכנגד ודאי לא נאמר דין חזקה.

משא"כ כאשר אין הרוב עומד כנגד החזקה ישנה עדיפות לדין חזקה על דין רוב, שברוב יש מיעוט ויכול המוחזק לסמוך על המיעוט, ואין להוציא ממנו ממון, כיוון שהמיעוט מסייע למוחזקותו. לעומ"ז כאשר ישנה חזקה מעלייתא כנגד המוחזקות, ואין בה ריעותא, אם כן אין דבר שיסייע את המוחזקות ולכן עדיפה חזקה להוציא ממון.

אמנם, להלן נבאר בעז"ה שטעם זה נכון דווקא לשיטת רש"י ולתוס' צריך לומר שחזקת הגוף היא חזקה עצמית יותר בספק מחזקת ממון, כיוון שמונחת בגוף הנידון, ולא רק בהשלכה הממונית על כספו, ולכן כאשר אין ריעותא בחזקת הגוף, היא עדיפה אפילו על חזקת ממון.

ה. ביאור סברת רב אשי לשיטת התוס'

ע"פ זה נבין גם את עיקר דברי התוס' בביאור דברי רב אשי. התוס' (עו. ד"ה רישא) סוברים כרש"י שטעמו של רב אשי לחלק בין "מנה לי בידך" ל"מנה לאבא בידך", אינו משום שהאב אינו טוען ברי אלא שמא, אלא משום שחזקת הגוף של הבת לא מועילה לאב. והביאו התוס' ראייה לדבריהם:

"ועוד דמשמע מההיא דשמואל בסמוך דנכנסה לרשות הבעל דעל הבעל להביא ראייה אפי' טוען האב והבת שמא ואינו מטעם ברי ושמא אלא משום דנולד הספק ברשותו מדמייתי ופריך עלה מההיא דמחט שנמצאת כו' דההיא שמא ושמא הוא ואי משום ברי ושמא הוא לא הוה פריך מידי דמסתמא רב אשי לא פליג אדשמואל דקיימא לן כוותיה ונראה לו פירוש הקונטרס עיקר דרישא מנה לאבא בידך ולא מהניא חזקת האשה לגבי האב".

דהיינו, התוס' מביאים ראייה שאפילו בשמא מועילה חזקת הגוף אפילו לרב אשי מכך שמסתמא רב אשי לא חולק על מסקנת רמי בר יחזקאל אליבא דשמואל, שסובר ש"כל שנולד ספק ברשותו עליו הראיה". ולכאורה דבריהם תמוהים, כיצד ניתן לומר שרב אשי אינו חולק על סברת שמואל, הרי שמואל פירש את טעמה של משנתנו כרבא מטעם כאן נמצאו כאן היו, ולכן סובר ש"כל שנולד ספק ברשותו עליו הראיה", ואילו רב אשי בא לחלוק על תירוצו של רבא ולומר תירוץ אחר, ואם כן משמע שחולק על סברת "כאן נמצאו כאן היו"?

ולאור הנ"ל נראה בפשטות לבאר שהתוס' סוברים שגם רב אשי לא חולק על סברת "כאן נמצאו כאן היו", וכמו שמצינו ששמואל סמך על חזקה זו לסייע את חזקת הגוף ולהוציא ממון על ידה כיוון שאין מחזיקים בה ריעותא וכנ"ל, והלכתא כוותיה בדיני. אלא מחלוקתו של רב אשי עם רבא היא באיזו רשות נחשבת האשה כאשר היא בבית אביה באירוסין. רבא סובר שכאשר האשה בבית אביה ונמצאו בה מומין נחשבים המומים כנמצאו ברשות האב, מכיוון שבתו עדיין ברשותה למרבית העניינים (מעשה ידיה, ירושתה ועוד). רב אשי לעומת זאת סובר שכבר מן האירוסין נחשבת האשה ברשות הבעל ולא ברשות האב, שהרי כבר נעשה קניין הקידושין, ולעניין המומין היא כבר ברשות הבעל שאם יוולדו בה מומין מעתה הבעל מפסיד ונסתחפה שדהו.

לכן, סובר רב אשי שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" מסייעת את חזקת הגוף גם כאשר נמצאו מן האירוסין. ולכן אף בטענת שמא היה יכול להוציא מהבעל, כיוון שחזקת הגוף היא חזקה מעלייתא, שאין מחזיקים בה ריעותא כיוון שהספק נולד ברשות הבעל. לכן ביארו התוס', שהטעם שעל האב להביא ראייה להוציא מהבעל את ממון הכתובה הינו משום שיש חסרון בחזקת הגוף לסייעו, כיוון שאין החזקה שלו אלא של בתו.

וראייה לביאור זה בתוס', מהמשך דברי התוס' בדף לו., שכתבו בהמשך לדבריהם הנ"ל:

"והא דמפרש רב אשי למתני' דהמדיר דהיו בה מומין ועודה בבית אביה על האב להביא ראייה רישא מנה לאבא בידך סיפא מנה לי בידך לא מטעם דברי ושמא ברי עדיף כדמשמע לפום ריהטא דא"כ הוה קשה דהיכי טענינן לה הכי אלא כדפי' התם בקונטרס רישא מנה לאבא בידך דלגבי האב לא מהני חזקת הגוף דבתו דהכתובה היא באירוסין של אב סיפא מנה לי בידך דלגבי דידה מהני חזקת הגוף דידה".

מבואר שהוקשה לתוס' על מה שכתבו להוכיח מדברי שמואל שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" מסייעת את חזקת הגוף להוציא ממון אפילו בטענת שמא מדברי רב אשי שסובר (לפי הפירוש הראשון של ר"י) שרק בטענת ברי מועילה חזקת הגוף להוציא ממון, ולכא' מאי קושיא, הרי מה שמצינו שרב אשי מצריך דווקא טענת ברי כדי להוציא ממון הוא כאשר חזקת "כאן נמצאו כאן היו" מתנגדת לחזקת הגוף, והתוס' ביארו שהטעם שחזקת הגוף מועילה אפי' בשמא משום שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" מסייעת לה¹⁸?

אלא על כרחינו שהתוס' סוברים שאין סברא לומר שרב אשי חולק על עצם סברת "כאן נמצאו כאן היו", שהרי מצינו לעניין תומאה שלכו"ע אין מחזיקים תומאה ממקום למקום בחולין. אלא מה שרב אשי חולק על רבא הוא משום שסובר שהאשה נחשבת ברשות בעלה עוד מן האירוסין, ואם כן מהו החילוק בין כלה בבית אביה לכלה בבית בעלה, ולכן ביאר שהחילוק משום שברישא "מנה לאבא בידך". אם כן, הקשו התוס' שפיר דמוכח מרב אשי שגם כאשר חזקת "כאן נמצאו כאן היו" מסייעת את התובע סובר רב אשי שלא מועילה לו חזקת הגוף להוציא ממון, כאשר טענתו היא טענת שמא. וע"ז תירצו שאין הביאור ברב אשי משום שטוען שמא אלא שיש חסרון בחזקת גופו שאינה מועילה להוציא ממון, וכנ"ל.

עכ"פ מבואר בהכרח מדברי התוס' שרב אשי חולק על רבא בשאלה ברשות מי נחשבת האשה מן האירוסין.

ע"פ זה גם מיושבת לפי התוס' סברת ר' אלעזר בריש הסוגיה. מדוע סובר ר' אלעזר שאין מקום לחלק בין הרישא לסיפא, מדוע חולק על סברת "כאן נמצאו כאן היו"? הרי לגבי תומאה אין חולק שאין מחזיקים תומאה ממקום למקום בחולין, ויסוד הסברה אחד? אלא שגם ר' אלעזר סובר כנ"ל שהאשה מן האירוסין כבר נחשבת ברשות בעלה, ולכן אין מקום לתירוץ של רבא, ומאידך סובר שחזקת הגוף של הבת מועילה גם לאביה, ולכן אין לו טעם לחלק בין הרישא לסיפא אלא בשאלה האם חזקת הגוף מועילה להוציא ממון, והיינו בצירוף טענת ברי.

ז. שיטת רש"י בביאור מחלוקת רבא ורב אשי

אמנם בנקודה זו ישנו הפרש בין רש"י לתוס', שהרי בדף עו: פירש רש"י את דברי רמי בר יחזקאל שהביא ראייה לכלל ש"כל שנוולד ספק ברשותו עליו הראיה", מ"ותנא תונא כלה", ופירש"י:

"ותנא תונא כלה - וסבירא ליה לשמואל דכולה מתני' חד תנא הוא וכדתרצה רבא לעיל ורישא וסיפא מסייעתא שמי שנמצא הסימפון ברשותו עליו להביא ראייה עודה בבית אביה על האב להביא ראייה נכנסה לחופה שהיא ברשות הבעל על הבעל להביא ראייה ואפילו הוא דר בבית חמיו ברשותו היא".

¹⁸ ונראה שכך אכן סובר תהרא"ש שכתב בתחילת הדברים כתוס', והשמיט את קושייתם מרב אשי, ולשיטתו אזיל שבסוגייתנו פירש את טעמו של רב אשי שמחלק בין ברי ושמא, ואם כן לא יכל לדחות כתוס', ואם כן מדוע אין קושיה לדבריו מרב אשי? אלא שסובר כנ"ל שדווקא במקום שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" עומדת כנגד חזקת הגוף, וכמו בארוסה שנמצאו בה מומין ועודה בבית אביה, הצריך רב אשי טענת ברי. משא"כ גבי טענת בתולים שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" מסייעת את חזקת הגוף שאין להחזיק בה ריעותא כיוון שהריעותא נמצאה לאחר הנשואין.

מבואר שלא כדברי התוס' שפירשו שרב אשי אינו חולק על שמואל, מפני שראיית שמואל היא רק מהסיפא של כלה בבית חמיה, ובזה רב אשי מודה שהטעם משום חזקת "כאן נמצאו כאן היו" שמסייעת את חזקת הגוף להוציא את ממונו הכתובה. אלא פירש רש"י שהראיה בין מהרישא ובין מהסיפא, שבשניהם הטעם משום "כאן נמצאו כאן היו". מבואר שסברת רמי בר יחזקאל לגמרי כרבא, ועל כרחינו שרב אשי חולק על שמואל וסובר שאע"פ שארוסה נחשבת ברשות אביה, אין חזקת כאן נמצאו כאן היו מועילה כנגד חזקת הגוף, אלא מטעם שחזקת הגוף של הבת אינה מועילה לאב.

כך מבואר גם בדברי רש"י בריש סוגיית המחליף פרה בחמור. רב יהודה סובר בשם שמואל שהמחליף פרה בחמור ומת החמור, ואנו מסופקים אם מת קודם משיכת החליפין או לאחריה, על בעל החמור להביא ראיה להחזיק את הפרה בידו, והראיה לזה ממשנתנו. וביאר רש"י שכוונתו להביא ראיה ממשנתנו אליבא דווקא דר' אלעזר שהעמיד את המשנה במחלוקת תנאים וכוונתו להביא ראיה מ"כלה בבית אביה ולקידושין", היינו מסברת ר' יהושע, שסובר שגם בכלה בבית חמיה על האב להביא ראיה, ואע"פ שנמצא הספק ברשותו, עיי"ש. וביאר רש"י (עו: ד"ה אליבא דמ"ד) מדוע נצרך לדוחק זה:

"וא"ת מי מזיקני להעמיד סוגיא זו בלשון זה נוקמה כרבא ורב אשי אי אפשר לומר דקשיא לרבא ורב אשי מתני' דווקא קתני רישא על האב וסיפא על הבעל שהספק נולד ברשותו ואילו שמואל על מי שלא נולד הספק ברשותו הצריך לבקש ראיה".

ואם נגיד שישנו צד לומר, כמו שהגדרנו לפי התוס' שכלה בבית אביה נחשבת ברשות הבעל, אין צריך לדוחק זה כלל, אלא ניתן לומר שרב יהודה פירש שארוסה נחשבת ברשות בעלה, ולכן שפיר מוכח מהרישא שעל מי שלא נולד הספק ברשותו להביא ראיה, וכפירוש התוס' ברב אשי, וכך אכן ביאר הרמב"ן. על כרחינו שסובר רש"י שאין צד מסברה לומר שארוסה נחשבת ברשות בעלה, אלא לכו"ע נחשבת ברשות אביה. אם כן, לפי רש"י יוצא שמחלוקת האמוראים היא בעצם הכלל של "כאן נמצאו וכאן היו".

ובביאור סברת המחלוקת נראה קצת מלשון רש"י שגם רב אשי מודה שישנה משמעות למי שנוולד הספק ברשותו, אף שאין סברה זו בפ"ע מספיקה להסביר את החילוק בין הרישא לסיפא, מכיוון שחזקת הגוף מעולה עדיפה על חזקת "כאן נמצאו וכאן היו". וכך אכן ביאר הפנ"י (עו. בתד"ה רישא) שהסיבה שחזקת הגוף של הבת אינה מועילה לאב היא דווקא משום שגם חזקת כאן נמצאו כאן היו עומדת כנגד החזקה, שאם לא כן מאי שנא מכל התורה שחזקת הגוף מועילה גם למי שלא באה מכחו, כמו שהקשו הראשונים.

אם כן, נראה שמחלוקת רבא ורב אשי לפי רש"י היא מהו משקלה של חזקת "כאן נמצאו כאן היו", רבא סובר שחזקה זו עדיפה על חזקת הגוף, מפני שמורה שאין להחזיק ספק כלל על רשות הבעל, ועל כרחינו נולדו המומין ברשותו. ורב אשי סובר שכאשר חזקת הגוף היא חזקה מעלייטא היא עדיפה אפילו על חזקת כאן נמצאו כאן היו העומדת כנגדה¹⁹.

¹⁹ ומחלוקת זו ניתן להבין לכא' דווקא ע"פ מה שביארנו שגם חזקת "כאן נמצאו כאן היו" נובעת מדיני חזקות, וכן שגדרי חזקות הם גילוי מילתא התלוי בעומק סברת חז"ל לומר איזו מוחזקות יותר משמעותית שאין לבדות השתנות כנגדה ובה יש מקום לומר שתהיה מחלוקת אמוראים במשקל החזקות זו לעומת זו בעומק סברתם.

ולפי"ז לכאורה לא ניתן לתרץ לפי רש"י אליבא דרב אשי את ההבדל בין ממונות ליוחסים כמו שביארנו לעיל, ששבממונות כיוון שהריעותאנמצאה ברשות אחרת אין צריך טענת ברי לר"ג כדי לסייע את חזקת הגוף, כיוון שאין מחזיקים בה ריעותא, ואילו ביוחסין שאין חילוק רשויות איתרעא חזקת הגוף ואינה יכולה להכריע בלי סיוע טענת ברי, שהרי לרב אשי חזקת הגוף מועילה להוציא ממון גם כנגד חזקת "כאן נמצאו כאן היו", ושמה י"ל שלרב אשי רש"י מודה שצריך טענת בריכאשר חזקת "כאן נמצאו כאן היו" מתנגדת לחזקת הגוף, ומה שפירש רש"י בשאר הסוגיה הוא דלא כרב אשי, וכדעת הראשונים שסוגיא דתלמודא כרבא, וכמו שפירש רש"י עצמו במסקנת שמואל (עו:)²⁰.

ז. מחלוקת רש"י והתוס' במשקלה של חזקת הממון

ולשיטת התוס' נצטרך לתרץ באופן אחר את קושיית הפנ"י מדוע דווקא כאן נאמר הכלל שחזקת הבת לא מהניא לאב, שהרי לשיטתם אליבא דרב אשי אין חזקת כאן נמצאו כאן היו מתנגדת לחזקת הגוף אלא אדרבא מסייעתה, ואע"פ כן חזקת הגוף של הבת אינה מועילה לאב.

ונראה לבאר בפשטות שחזקת הגוף לא מהניא לאב לתוס', מפני שחזקת הגוף שאינה בגוף הנידון אינה חזקה מספיק לעומת חזקת הממון (וכפי שיבאר עוד בסמוך בע"ה), וסובר רב אשי שרק חזקת הגוף שבגוף הנידון היא חזקה מספיק טובה לעומת חזקת הממון. משא"כ בשאר מקומות שאין חזקת הממון עומדת כנגד חזקת הגוף פשוט שחזקת הגוף לכו"ע מהניא.

ורש"י לשיטתו בריש עו. לא יכל לפרש כן, שהרי פירש שבמקום חזקה דגופא חזקה דממונא לאו כלום היא. ונראה כמו שביאר הפנ"י בדעתו, שהטעם לכך הוא מפני שכאשר המוחזק עצמו מסופק בממון הוא עצמו מחוייב ללכת אחר החזקה, ואם כן אם מדיני חזקות אזלינן בתר חזקת הגוף בודאות, אם כן אין מקום לחלק עד כמה חזקת הגוף אלימה, שהרי חזקת ממון במקום חזקת הגוף לאו כלום היא.

ועל כרחינו לפי"ז התוס' חולקים על סברת רש"י וסוברים שיש לחזקת ממון משמעות גם כאשר חזקת הגוף עומדת כנגדה, וכן מבואר בהדיא בתירוץ הראשון בביאור סברת "חדא במקום תרתי" (ד"ה וחדא) שביארו שחזקת הממון מסייעת את טעמי הבעל כנגד חזקת הגוף. והטעם משום שגם חזקת ממון היא מדיני חזקות ויכול המוחזק לומר דאף שמוספק בממונו אין הוא מחוייב להכריע ספק זה ע"י חזקת הגוף, מפני שסוף סוף גם מוחזק לן בממונו שהוא שלו ואין לבדות את השתנותו ממנו בלי ראיה, וגם זה דין חזקה

משא"כ הגרש"ש (שער"י פי"ג) לשיטתו לא יכל לבאר כן, כיוון שלדבריו גדרי החזקות הם גזיה"כ ורק אם נאמר שאחת החזקות מתייחסת למקום שורשי יותר בספק ושוב אין מקום לחזקה השניה נוכל לומר שישנה עדיפות לחזקה אחת על פני חברתה. ואם כן, לא שייך לכאורה שתהיה מחלוקת אמוראים בזה. ולכן הוכרח להדחק ולבאר שרבא ורב אשי לא פליגי כלל, ורק נחלקו האם להעמיד את המשנה כר' יהודה שכתובת נשואה לאב או כרבנן שלאשה, עיי"ש.

²⁰ עוד י"ל שהטעם שמצריך ר"ג טענת ברי ביוחסין הוא משום שמעלה עשו ביוחסין דווקא. אך לפי זה יקשה מדוע מכשיר אפילו ברוב פסולים, אך מכך שמכשיר אפילו ברוב פסולים מוכרחים לומר שזהו בגלל צירוף טענת ברי, דאל"כ הרי קיי"ל רובא וחזקה רובא עדיף, אך עדיין ניתן לומר שכשאין רוב כנגדה אין צריך טענת ברי. ועוד יל"ע בזה.

ויועיל לבעל הממון הטוען שמא להתיר לו להחזיק את הממון בידו. וע"כ שהטעם שחזקת הגוף עדיפה על חזקת ממון היינו משום שמונחת יותר בגוף המציאות והיא חזקה מכריעה יותר, ולכן בזה נחלקו רבא ורב אשי עד כמה צריכה חזקת הגוף להיות חזקה מעלייתא כדי לגבור על חזקת הממון.

מחלוקתם בהגדרת חזקת ממון

ולכאורה מחלוקת זו תלויה בהגדרת חזקת ממון, שמדברי התוס' עולה לכא' שעיקר כחה של חזקת הממון הוא כדין שאר חזקות, שאין לבית הדין לפסוק דין כנגד מה שמוחזק לנו הממון בחזקת בעליו, וכמו שדייקנו לעיל מלשון המהרי"ק. ואם כן לא שייכת סברת הפנ"ל, שהרי כמו שמדין חזקה יש למוחזק שטוען שמא ללכת אחר חזקת הגוף בהנהגת הספק האם מותר לו להחזיק בממונו, יכול כמו כן ללכת אחר חזקת ממונו, וכמו שהתבטאו התוס' לעיל (לו.) שהיא חזקה שאין בה ריעותא.

ורש"י לעומתו²¹ סובר שעיקר כחה של חזקת הממון היא ברשות והזכות של בעל הממון בממונו, ולא מחמת דיני חזקות²¹. ולכן נכונה סברת הפנ"י שאין משמעות לזכותו בממונו כאשר מכח דין חזקה דמעיקרא הוא עצמו מחוייב להוציא את הממון מתחת ידו.

ביאור דברי המהרי"ק ע"פ זה

ולפי ביאור זה בתוס' נרוויח להבין את דברי המהרי"ק (שורש עב, הובא לעיל) שכתב שיש ראייה מסוגייתנו שחזקת ממון איננה כלום במקום חזקה התלויה בסברה כגון חזקה שאין אדם שותה בכוס א"כ בודקו "ונלאיתי להאריך", וכבר דייקנו לעיל מרש"י שחולק עליו וסובר שמה שבסוגייתנו אין חזקת ממון כלום אינו בגלל חזקה אין אדם שותה בכוס א"כ בודקו, אלא בגלל חזקת הגוף, ומנ"ל למהרי"ק שיש חולקים על רש"י בזה?

אך לאור מה שביארנו כאן הדבר פשוט, שהרי לשיטת התוס' אליבא דרב אשי מוכרחים לומר שחזקת הממון משמעותית גם ביחס לחזקת הגוף ודלא כרש"י וכנ"ל. אם כן, לתירוצם השני בתד"ה וחדא, שמבואר בו שאין משמעות לחזקת הממון בחשבון של "חדא במקום תרתי", מוכרחים לומר שאין זה מחמת חזקת הגוף אלא בגלל חזקה שאין אדם שותה בכוס א"כ בודקו, שכיוון שהיא חזקה התלויה בסברה "בהיות החזקה היא אמיתית אין חזקת ממון כלום". והטעם מכיוון שלתוס' חזקת הממון נובעת מדין חזקות של "ויצא הכהן", וסוברים כמ"ש המהרי"ק שחזקה התלויה בסברה עדיפה על חזקה דמעיקרא, כיוון שמבררת את הספק, ואילו שאר חזקות הם רק דין הנהגה בספק שלא לבדות דינים מספק כנגד המוחזק לנו.

ה. סברת רב אשי לרש"י והתוס'

אמנם, גוף דברי רש"י והתוס' צריכים הבנה מדוע ישנה עדיפות לחזקת הגוף כאשר היא בגוף התובע, על פני חזקת הגוף שאינה בגופו ממש. הרי ודאי שמדין חזקה החזקה נחשבת לחזקה גם כלפי מי שאינה בגופו וכמו שמצינו במקוה, ואם כן מהו חסרון הכח שבחזקה כאשר אינה בגוף התובע?²²

²¹ וכדעת החת"ס אבן העזר א פ, ובחידושי כאן.

²² אכן, מכח קושייה זו הראשונים חלקו על רש"י והתוס' (עי' רמב"ן, ריטב"א, ר"ן ועוד).

ביאור הגרש"ש

הגרש"ש (שער"י ב, ג) כתב לבאר זאת ע"פ שתי הנחות שהניח: א) חזקת הגוף היא דווקא חזקה שבגוף הנידון עצמו, אבל כאשר באים להוכיח מכח חזקת הגוף של דבר אחד על דין שאינו נוגע אליו, אלא נמשך ממנו ממילא, אין זה נחשב חזקת הגוף, אלא כשאר חזקות.

הנחה זו הוכיח הגרש"ש (ב, ג) ממה שביאר בתוס' (עה: ד"ה אבל) שחילקו בין חזקת הגוף של האשה, שאין מועילה חזקת פנויה להצטרף לחזקה דהשתא ל"תרתית לריעותא" להרע את חזקתה, לבין חזקת המקוה שחזקת הטומאה של הטמא מצטרפת עם "הרי חסר לפניך" לתרתית לריעותא כנגדה. וביאר הגרש"ש בטעם הדבר שכיוון שאין נפק"מ למקוה עצמו מהשאלה האם היה מלא בזמן שהטמא טבל, אין חזקת המקוה נחשבת לו כחזקת הגוף אלא כשאר חזקות. משא"כ בחזקת גופה של האשה שנוגעת לאשה עצמה, עי' באריכות בדבריו בזה.

ב) הכלל ש"אין מחזיקים טומאה ממקום למקום" נאמר דווקא במקום שהספק הוא בדבר שנוגע אל המקום, אבל בספק שנובע מעצם הדבר ולא מיחסו אל המקום אין מקום מסברה לומר שאין מחזיקים טומאה ממקום למקום. וראייתו העיקרית (ב, יב) לדין זה היא מכך שבאשה שמצאה כתם, איננו אומרים שאין מחזיקים ממקום למקום, אלא אדרבא מטמאים אותה עד שעת הכיבוס, והטעם ברור, כיוון שהמקום אינו משפיע כלל על השאלה מתי האשה ראתה.

על פי שתי הנחות אלה ביאר הגרש"ש שביחס לאב חזקת הגוף של האשה אינה חזקת הגוף אלא כשאר חזקות, ולכן שייך כנגדה לומר "כאן נמצאו כאן היו", כיוון שאין הספק בעצם הדבר, אבל כנגד חזקת הגוף ממש לא שייך לומר "כאן נמצאו כאן היו".

הקשיים בדבריו

אך לענ"ד שתי ההנחות שעליהם מבסס את דבריו קשים להבנה. א) הבנתו בתוס' שחזקת המקוה אינה נחשבת חזקת הגוף לכא' קשה להאמר בפשט התוס', שלא חילקו בין חזקת המקוה לחזקת הגוף אלא אדרבא חילקו בין חזקת פנויה לחזקת הטמא, וז"ל:

"ונראה לרשב"א דחזקת פנויה לא חשיבא כלל חזקה לגבי חזקת הגוף".

מבואר בלשונם שהדגש הוא על חזקת פנויה שהיא חזקה גרועה, ולא על חזקת המקוה שאינה כחזקת הגוף. ויותר מזה מוכח בתהרא"ש הוסיף על זה את המילים "שעומדת לינשא". ולכן נראה ברור שאין כוונתם לומר שחזקת המקוה אינה נחשבת חזקת הגוף ביחס לטמא, אלא לומר שחזקת פנויה אינה חזקה מעלייתא כנגד חזקת הגוף, כיוון שטבעה להשתנות, משא"כ בטמא שאין מונח בטבעו לטבול, וכן משמע שביארם המהרי"ט (ח"מ כ, הובא לעיל). אם כן מבואר בתוס' להיפך שגם חזקה שאינה בגוף מי שהספק עליו נחשבת חזקת הגוף.

ב) ההשוואה בין נדה שהספק בגופה ואין מועיל בה סברת "כאן נמצא כאן היה", לבין מומין שנמצאו באשה לכא' קשה. שהרי באשה באמת אין למקום ולסביבה כל השפעה על השאלה מתי היא ראתה כתם. משא"כ במומין שמתילדים מכל מיני סיבות התלויות במקום ובסביבה, ועל כולם יש לומר שמזל הרשות שבה היתה גרם את המומין, שהרי רש"י והתוס' לעיל בריש מכילתין (רש"י ב. ד"ה נסתחפה, תוס' ב: ד"ה מציא) ביארו

שמשמעות הלשון "נסתחפה שדהו היא שמזלו גרם כיוון שרשותו ובעלותו נולד הדבר, ואף כאן בטענת האשה הזכירה המשנה, הן לעיל יב: והן בעה. את הביטוי "נסתחפה שדהו, ומשמע שמזל הרשות גורם.

עוד יש להעיר לפי דברינו לעיל, שנראה שהסברה "שאינ מחזיקים ממקום למקום" היא דווקא בדברים שנוגעים למקום והסביבה ולא רק לאשה עצמה, היא משום שכמו שביארנו דין "אין מחזיקין ממקום למקום" הוא מדיני החזקות, שאין לעורר ספק כנגד מה היה מוחזק לנו במקום זה לשנותו ממה שהיה מוחזק לנו מעיקרא, וכן חזקת "כאן נמצאו וכאן היו", עניינה שלא להחזיק ריעותא ברשות כאשר אין הכרח שנולדה בה ריעותא, ולכן אנו מותירים אותה על מה שהיתה רשות זו מוחזקת לנו מעיקרא. וזה מה שנקט רש"י בלשונו (עה): "איתרע חזקתיה דאב", וכן בתוס':

"ולא מצי למימר השתא העמד רשות האב על חזקתו דהא איתרע ליה שנמצאו ברשותו".

משמע שסברת "כאן נמצאו כאן היו" מתייחסת לרשות, לומר שרק הרשות שבה נמצאה הריעותא הורעה ולא לעצם הנידון שהוא לא השתנה מרשות לרשות. ולכן לכאורה כל עוד הנידון נוגע לרשות הממונית שבה נולדה הריעותא ועליה אנו מסופקים שייך לומר "כאן נמצא כאן היו" בין אם זו רשות האב או הבת, ועוד יל"ע בזה.

עכ"פ גם בלא סברות אלו, הרי מוכרח מדברי רבא שהמומין הם דבר שתלוי ברשויות, ולכא' מסתבר לומר שהחילוק האם שייך להחזיק ספק ממקום למקום תלוי בטיב הספק האם הוא בעצם הדבר או לא, ולא במהות החזקה שעומדת כנגדו, ואם כן מה הנפק"מ לעניין זה האם החזקה היא חזקת הגוף או לאו. לכן לא הבנתי את דברי הגרש"ש בזה.

הוראת דין שבגוף האשה מתנגדת יותר לחזקה

אך לאור מה שביארנו לעיל בגדרי החזקות, נראה לבאר בפשטות, שהרי עיקר דין חזקה היא שאין לבדות מספק את השתנות הדבר מכפי שהיה מוחזק לנו בו כל עוד אין לנו ראיה להיפך. כלומר עיקר דין החזקה הוא על הוראת הדין דאין לנו להורות דין מספק להיפך מהמוחזק לנו, וכמו שהבאנו לעיל מלשון רש"י (יג.): "אל תפסילנה מספק", ומלשון המהרי"ק (שורש עב).

אם כן, כאשר אנו באים להורות דין בגוף האשה שבו החזקה, הוראת הדין להפסידה כתובתה מספק מתנגדת ישירות לחזקת גופה, וחזקת הגוף כזאת אלימה להוציא ממון, כיוון שחזקת הממון איננה מבררת את הספק, וקודם ללידת הספק היה מוחזק לנו דין חיובו של הבעל בכתובת האשה מכח חזקת גופה.

משא"כ כאשר הוראת הדין המסופק אינה על עצם הגוף שבו החזקה, אם כן אין הוראתנו להפסידה כתובתה מתנגדת באופן ישיר כל כך לחזקה. לכן, כנגד חזקה כזו שאינה כ"כ בגוף הנידון יש לומר שאינה כ"כ מעליייתא לעמוד כנגד חזקת "כאן נמצאו כאן היו" (לרש"י) או כנגד חזקת הממון (לתוס').

ט. שיטת הרמב"ן בביאור דברי רב אשי

הרמב"ן חולק על רש"י והתוס' בביאורם לחילוקו של רב אשי בין "מנה לי בידך" ל"מנה לאבא בידך", וז"ל:

"רב אשי אמר רישא מנה לאבא בידך. פי' דמתני' דוקא בשלא בגרה ובשאינן טוען האב בריא אלא היא טוענת בריא וחזקה דגופא אלא דלא מיקרי בריא ושמא דלא עדיף ברי דידה לאב, וסיפא מנה לי בידך ובברי ושמא כר"ג, ומדברי רש"י ז"ל נראה שאפי' האב טוען ברי אין חזקת הגוף מועיל אלא לעצמה, ולא מחזור לי דחזקה דממונו הוא ולכ"ע נמי מהני חזקה דגופא בכל מקום".

קושיות הרמב"ן על פירוש רש"י

הרמב"ן הקשה על פירוש רש"י שתי קושיות. קושייתו הראשונה היא מדוע חזקת גופה של האשה אינה נחשבת כחזקה בגוף רשותו של האב עליו אנחנו דנים, הרי היא ממונו של אב, וממונו הרי הוא חלק מרשותו.

בקושיה זו צ"ל לפי רש"י שאין האשה ממש ממונו של אב, שאף שהאב זכאי במעשה ידיה וכו' אין גופה שלו, ומן האירוסין אפי' אין לו זכות בגופה לקדשה או למוכרה, שהרי כבר קידשה לאחר. ואם כן החזקה שבגופה, אינה חזקה בדבר שיש לאב בו זכות ממונית ממשית, שהרי זכותו באירוסין היא רק על רשותה של האשה ולא על גופה. ולכן סובר רש"י שאף שלעניין "כאן נמצאו כאן היו" נחשבת האשה ברשות אביה, אין חזקת הגוף ברשותו ממש, והרמב"ן סובר שממה נפשך - אם לעניין "כאן נמצאו כאן היו" חשיב ברשותו, אם כן חשבינן לגופה כממונו, וחזקת הממונו מהניא לבעל הממונו ועוד יל"ע בזה²³.

וקושייתו השניה מ"ש משאר חזקת הגוף שמהניא לכו"ע כבר ישבנו לעיל שדווקא בנידון דידן צריך חזקת הגוף אלימתא יותר, לפירוש רש"י משום חזקת "כאן נמצאו כאן היו" שמתנגדת לחזקת הגוף ולתוס' משום חזקת ממונו העומדת כנגדה.

פירוש הרמב"ן

מכח קושיותיו פירש הרמב"ן שאין כוונת רב אשי לחלק בכחה של חזקת הגוף, אלא סובר רב אשי שדווקא כאשר התובע טוען טענת ברי מועילה לו חזקת הגוף להוציא ממונו, וכמו שמצינו לעיל לגבי יוחסין, שדווקא בצירוף טענת ברי מועילה חזקת הגוף. לכן, כאשר האב הוא התובע, הוא הצריך לטעון ברי כדי שיוכל להוציא ממונו ע"י חזקת הגוף, ומיירי שהוא טוען שמא.

ולא נתבאר בדברי הרמב"ן מדוע רב אשי מיאן בתירוצו של רבא לפרש את טעם המשנה משום כאן נמצאו כאן היו. בשלמא רבא חולק על רב אשי כיוון שאינו רוצה להעמיד את המשנה דווקא במציאות שהאב טוען שמא, וכמו שהניח הרמב"ן בקושיית הגמ' בריש הסוגיה מרישא לסיפא שהרישא כר"ג והסיפא כר' יהושע:

"אתאן לר"ג וכו'. פי' דמתני' נמי בריא ושמא, היא ואביה טוענין בריא עכשיו נולדו מומין אלו והבעל אינו יודע".

²³ אולי י"ל שנחלקו מהי "רשות" לעניין חזקת "כאן נמצאו כאן היו", שרש"י סובר שהחזקה נובעת מהרשות הממונית שבה נמצאה הריעותא שהורעה הרשות, וכמ"ש רש"י בדברי רבא, וממילא יש לחלק בין הרשות לבין גוף הממונו. והרמב"ן סובר ש"כאן נמצאו כאן היו" היינו שמי שבממונו שלו נמצאת ריעותא הורעה חזקתו, וכן נראה בהמשך לשון הרמב"ן, ואם כן אין מקום לחלק בזה, ויל"ע במה תלויה מחלוקת זו בסברה.

אם כן, רבא בתירוצו נשאר בהבנת המקשן שהיא ואביה טוענים בריא, ואעפ"כ מועילה חזקת "כאן נמצאו" כאן היו" אפילו להוציא ממון מהבעל. אבל מדוע רבאשי נדחק לשנות מהבנת המקשן? האם רבאשי חולק על סברת "כאן נמצאו כאן היו"?

ונראה לבאר ע"פ המשך דברי הרמב"ן לגבי המחליף פרה בחמור. רב יהודה ורמי בר יחזקאל נחלקו האם על בעל החמור להביא ראיה, אף שהספק לא נולד ברשותו, או על בעל הפרה שנמצא הספק ברשותו, ושניהם הביאו ראיה ממשנתנו. והוקשה לראשונים במה נחלקו בביאור המשנה.

וביאר הרמב"ן כך:

"אבל הפי' הנכון כך הוא דנערה מאורסה ברשותו דבעל היא, ואף על גב דאביה זכאי בה, לענין מומין מיהא ברשותיה קיימא דאם משנתארוסה נולדו בה נסתחפה שדהו כמי שמת חמור לאחר משיכת הפרה... והדר אמרינן ותנא תונא כלה בבית אביה ולקדושין דאע"ג דממונו דבעל היא וברשותיה קיימא לענין מומין וחזקה דגופא מסייע ליה על האב להביא ראיה הואיל והיה ממונו ובעיקר קנייתו יש ספק שמא קנייה בטעות היתה דה"ל ממון האב בודאי ודבעל ספק ואין ספק מוציא מידי ודאי, אף הכא נמי על בעל החמור להביא ראיה ואף על גב דמשך הפרה דשוין נינהו, וחזקה דגופא לא מהניא הכא כדלא מהני בכלה משום דמנה לאבא בידך הוא, וכלה בבית חמיה לא קשיא להאי לישנא דהתם משום חזקה דגופא ובברי ושמה כדר"ג, ואיתותב מיהא.

ואתי רמי בר יחזקאל וכייל כללא אחרינא ואמר דעל בעל הפרה להביא ראיה הואיל ונולד הספק ברשותו כלומר שאין הולכין אלא אחר מי שהממון שלו וברשותו כגון בעל הפרה שכיון שמשך זה הרי היא ברשותו לגמרי לכל מילי ובממונו נולד הספק, ותנא תונא כלה בבית אביה שכיון שהוא ממונו וזכאי בה עליו להביא ראיה ואף על גב דאלו השתא אתיליד ברשות הבעל נינהו ושדהו נסתחפה כ"ש בבעל הפרה דליכא למימר הכי. ולא ס"ל לשמואל דטעמא דמתני' משום שנולד הספק בממונו דאוקמה אחזקה קמיימא אלא משום רשותו הוא, ומיהו סיפא דמתני' לאו משום רשותו הוא דאשה אינה ברשותו של בעל לגמרי אלא אף ברשות עצמה נמי היא הלכך טעמא דסיפא משום ברי ושמה הוא כדפריק רבאשי ואליבא דר"ג."

כלומר, רב יהודה סבר שנערה מאורסה נחשבת ברשות הבעל ולא ברשות האב, ולכן מוכח ממשנתנו שחייבה את האב להביא ראיה להחזיק בידו את כסף הקידושין שאין הולכים מחזיקים את הספק ברשות שבה נמצאת הריעותא אלא ברשות המרא קמא של הממון שבו נמצאת הריעותא, ששלו ודאי היה הממון, ואם כן בממונו ודאי נמצא הספק, ואף שעכשיו ישנו ספק אם יצא מרשותו "אין ספק מוציא מידי ודאי".

לעומ"ז, רמי בר יחזקאל בשם שמואל סובר שנערה מאורסה נחשבת ברשות אביה, כיוון שאביה זכאי בה, ולכן יש ראיה ממשנתנו שמי שנולד הספק ברשותו עליו הראיה. דהיינו שאומרים "כאן נמצאו כאן היו" כלפי הרשות שאליה הממון שייך כעת בפועל, לולי הספק שנולד בקניינו.

ועל זה הוסיף הרמב"ן שטעם זה של שמואל נכון דווקא ביחס לרישא של המשנה של כלה בבית אביה, אבל בסיפא אין הטעם משום שנולד הספק ברשותו, כיוון שכלה בבית בעלה אינה ברשות בעלה יותר מאשר ברשותה, דסוף סוף האשה אינה קנויה לגמרי לבעל והיא גם ברשות עצמה להרבה עניינים. לכן, הטעם בסיפא הוא משום שהאשה טוענת ברי וחזקת הגוף מסייעת לה, אף שלא נולד הספק ברשות בעלה יותר מאשר ברשותה.

וצריך להבין מדוע נצרך הרמב"ן לתוספת זו, הרי בדברי רבא מצינו בהדיא שאשה בבית בעלה נחשבת ברשות בעלה, ומדוע לומר שרמי בר יחזקאל חולק על זה. אלא על כרחינו שהוקשתה לרמב"ן קושיית התוס', דאין לעשות מחלוקת בין רבא לרמי בר יחזקאל, דאם כן תיקשי לכאורה הלכתא אהלכתא, דרבא אשי הוא בתרא והלכה כמותו, ולכא' משמע שמסקנת הגמ' כרמי בר יחזקאל, והגמרא סיעה את דבריו מהמשנה וישבה את הברייתא לשיטתו.

לכן, פירש הרמב"ן שצריך גם את דברי רבא אשי וגם את דברי רמי בר יחזקאל, דבכל מקום בדיני ממונות דברי רמי בר יחזקאל נכונים, ובין כאשר בעלי הדין טוענים שמא או ברי כל שנולד ספק ברשותו עליו הראיה, משום סברת "כאן נמצאו כאן היו". אבל לגבי כלה נצרכים אנו לדברי רבא אשי, שהטעם משום ברי ושמא, מפני שכלה בבית בעלה אינה ברשות בעלה לגמרי אלא אף ברשות עצמה, ולכן דוקא בכלה סובר רבא אשי שאין מקום לבא מדין "כאן נמצאו כאן היו".

אמנם, רבא אשי הרי חילק בדבריו בין הרישא לסיפא, שברישא הטעם משום "מנה לאבא בידך", משמע לכאורה שגם ברישא הטעם משום שהתובע טוען טענת שמא ולא משום שנולד הספק ברשות האב ואמרין "כאן נמצאו כאן היו". ונראה לבאר לכאורה שבזה רבא אשי אכן איננו סובר כרמי בר יחזקאל שהביא ראייה ממשנתנו, אלא סובר רבא אשי שגם ברישא הארוסה אינה לגמרי ברשות אביה, שהרי לענין המומין היא כבר ברשות בעלה, וכמ"ש הרמב"ן בדעת רב יהודה, וסובר שלכן בין ברישא ובין בסיפא לא שייך לבא מדין "כאן נמצאו כאן היו". ורמי בר יחזקאל מודה לפירושו רבא אשי רק בסיפא דמתני' אבל ברישא סובר ששייך לומר "כאן נמצאו כאן היו", ולכן יכל להביא ראייה ממשנתנו. ואעפ"כ להלכה שקי"ל כרבא אשי טעמה של משנתנו בין ברישא ובין בסיפא משום ברי ושמא, ואעפ"כ קי"ל כרמי בר יחזקאל בשאר דיני קניינים כדמוכח מהברייתא.

אם כן, בזה חולק רבא אשי על רבא, שרבא סובר שהרשות שבה נמצא יותר הדבר שבו נמצאת הריעותא יותר, עליה אומרים "כאן נמצאו כאן היו", ואילו רבא אשי סובר שרק כאשר הדבר לגמרי ברשות אחת כשנמצא המום ואינו מחולק לעניינים שונים שייך לומר בו "כאן נמצאו כאן היו", ונפק"מ לכלה שיש בה צדדים לכאן ולכאן שלא שייך בה לבא מדין "כאן נמצאו כאן היו". משא"כ בשאר דיני ממונות וקניינים גם רבא אשי מודה לסברת "כאן נמצאו כאן היו", כשם שאין חולק בה לעניין טומאה וכנ"ל.

י. שיטת הרשב"א והר"ן בביאור דברי רבא אשי

הרשב"א, הריטב"א והר"ן ביארו כרמב"ן שהפשט ברבא אשי הוא משום ברי ושמא, אך ישנם הבדלים מסויימים ביניהם בביאור סברתו. הרשב"א כתב:

"ונ"ל דרבא אשי לית ליה כאן נמצאו וכאן היו, דאלו טוען האב בריא א"נ בבוגרת דהוה ליה מנה לי בידך אף על פי שהיא בבית אביה על הבעל להביא ראייה, ובטומאות דוקא אמרינן אין מחזיקין ממקום למקום אבל בממונא לא אמרינן, והכי נמי משמע לכאורה בנדה פרק הרואה... וא"נ בין בטהרות בין בממונות אמרינן אבל לא אמרינן אלא דוקא בכיוצא בטהרות דליכא טענת בריא אלא שמא אבל בכעין מתני' דהכא ובכעין מתני' דהנושא את האשה דברייתא ושמא הוא אף על גב דמסייע למאן דטעין שמא כאן נמצאו וכאן היו אפ"ה בריא עדיף לרבא אשי וזה עיקר...".

אם כן, ברשב"א ישנם שני תירוצים לשאלה במה נחלקו רבא ורב אשי.

תירוץ ראשון - רב אשי אינו סובר "כאן נמצאו כאן היו"

בתירוץ הראשון סובר הרשב"א שרב אשי אינו סובר כלל את סברת כאן נמצאו כאן היו בממונות, אע"פ שלגבי טומאות מודה שאין מחזיקים ממקום למקום. ומשמע בדברי הרשב"א שהטעם הוא כיוון שחזקה זו לא שייכת בדיני ממונות, ולא כיוון שיש דבר כנגדה.

ואולי הסברה היא שבטומאות מה שאין מחזיקין ממקום למקום, זו חזקה שתלויה במציאות הממשית, כיוון שהמקום הפיזי גורם את הספק. משא"כ בדיני ממונות שעיקר המשמעות של הרשות אינה במיקום הפיזי שהממון נמצא, אלא ברשות המופשטת (ודלא כשיטת הרי"ף אליבא דרמי בר יחזקאל, עיי"ש), ואולי לגבי הרשות המופשטת פחות שייך לומר דין חזקה מאשר למיקום הפיזי שגורם את מציאת הטומאה.

ולכאורה כך צריך לבאר לשיטת רש"י את דעת ר' אלעזר, שסובר שאין מקום לחלק בין נמצאו בבית אביה לנמצאו בבית בעל, אף שלרש"י אין סברה לומר שארוסה אינה נחשבת בבית אביהאלא בבית בעלה, ועל כרחינו כנ"ל שר' אלעזר חולק לפירוש רש"י ע חזקת "כאן נמצאו כאן היו", וסובר שאינה שייכת לגבי רשויות מופשטות, אלא דווקא לגבי טומאה שהחזקה היא על המקום הפיזי. אמנם סברה זו אינה מובנת לי כל הצורך במה נחלקו, ויל"ע עוד.

תירוץ שני - אין אומרים "כאן נמצאו כאן היו" כנגד טענת ברי

עכ"פ, התירוץ שהרשב"א תופס לעיקר הוא שרב אשי מודה לסברת כאן נמצאו כאן היו, אבל סובר שאומרים "כאן נמצאו כאן היו" דווקא במקום שתובע טוען טענת שמא ולא במקום שהתובע טוען ברי. כתירוץ זה סובר גם הר"ן, אלא שהר"ן סובר שגם רבא מודה ליסוד זה של רב אשי, שהולכים אחר חזקת "כאן נמצאו כאן היו" דווקא במקום טענת שמא ולא במקום טענת ברי, אלא שרבא מעמיד את כל המשנה בטענת שמא, ורב אשי מעמיד את הסיפא בטענת ברי, עיי"ש.

אך הסברה צריכה ביאור, מדוע לעניין חזקת "כאן נמצאו כאן היו" ישנו הבדל בין אם התובע טוען ברי או שמא, הרי החזקה אינה שייכת לדיני הטענות אלא להתייחסות שלנו למציאות הספק, וכיצד משפיעה עליה טענת ברי שלא נאמר "כאן נמצאו וכאן היו"?

ונראה שישנו הבדל בביאור הסברה בין הרשב"א לר"ן. הרשב"א כתב שהטעם שאין הולכים אחר חזקת "כאן נמצאו כאן היו" אלא כאשר טוען שמא היא "כיוצא בטהרות דליכא טענת בריא", דהיינו, שאם היתה שייכת טענת ברי בטהרות, גם לגבי טהרות היינו אומרים "כאן נמצאו כאן היו", אלא שלגבי טהרות לא שייכת טענת ברי, מפני שאם עד אחד ראה אם הטהרות נטמאו הוא הרי נאמן לגמרי, ולכן חזקה זו נאמרה דווקא במקום שאין טענת ברי כנגדה, אבל במקום שמי שנמצא הספק ברשותו טוען בוודאות שהספק נמצא ברשות שכנגדו אין אומרים "כאן נמצאו כאן היו".

ונראה בביאור סברתו ע"פ מה שביארנו לעיל, שעיקר דין "כאן נמצאו כאן היו" הוא שאין לעורר ספק על רשות שבה לא נודע לנו הספק. ואם כן, י"ל שסובר רב אשי שחזקה זו נכונה, רק כאשר אין טענת ברי שהריעותא נולדה ברשות שבה לא מצאנוה, אבל אם אחד הבע"ד טוען בברי שהריעותא נולדה ברשות

הבע"ד השני, אי אפשר לומר שאיננו מסופקים כלל ברשות זו, מפני שדברי הבע"ד מעוררים עכ"פ ספק, וכיוון שיש ספק, כוחה של חזקת הגוף או חזקת הממון עדיף בהנהגת בית הדין בספק זה²⁴.

סברת הר"ן - טענת ברי מסייעת את חזקת הגוף

אבל בר"ן הסברה מנוסחת בצורה שונה מעט, וזה לשונו בסיכום דבריו:

"וכלל דמילתא דחזקה דגופא וטענת ברי מהניא אפילו נולד הריעותא בבית האחר, אבל בטענת שמא לא מהניא חזקה דגופא כיון דליכא למייתי עלה מטעמא דכאן נמצאו וכאן היו, וזה דינו של רבן גמליאל. אבל כל שאנו יכולין לומר שברשות זה שנמצא בו נולד הריעותא ושניהם שמא אמרינו כאן נמצא וכאן נולד, ואפילו היכא שמכח חזקה דגופא יש לנו לומר בהפך כדאמרינן דאם מת החמור בבית בעל החמור שעליו להביא הראיה שהיה קיים כיון שאין טוען אלא שמא אף על גב דחזקת החמור מסייע ליה והיינו שמעתין".

משמע בלשונו שהטעם הוא בגלל שטענת ברי מסייעת את חזקת הגוף, וכמו שכבר ביארנו לעיל שכיוון שהבע"ד טוען טענת ברי, החזקה משמעותית יותר, כי באופן פשוט אנו תופסים יותר את המציאות כמו החזקה שהרי טענתו מסייעת לה ומוחזק לן יותר שהמומין לא נמצאו ברשות אביה.

יא. סברת הריטב"א - חזקת הגוף עדיפה על "כאן נמצאו כאן היו"

דרך אחרונה שנביא כאן בביאור סברת רב אשי היא דרכו של הריטב"א שכתב:

"ונראה דרב אשי לית ליה כאן נמצאו וכאן היו דהא ברישא אילו היה האב טוען ברי על הבעל להביא ראיה משום חזקה דגופא ולא אמרינו כאן נמצאו וכאן היו לבטל טעמא דחזקה דגופא, והיינו דנאיד מאוקימתא דרבא".

דהיינו, באמת כמו שאומרים "כאן נמצאו כאן היו" לגבי טומאות, סברה זו נכונה גם לגבי דיני ממונות, אלא שרב אשי סובר שחזקה דגופא עדיפה על חזקה זו. ולשיטתו ביאר הריטב"א במסקנת רמי בר יחזקאל בשם שמואל ש"כל שנולד ספק ברשותו עליו הראיה", שאינו חולק על רב אשי, מפני שמה שרב אשי אינו סובר את חזקת "כאן נמצאו כאן היו" היינו דווקא במקום שחזקת הגוף עומדת כנגדה, אבל במקום שחזקת הגוף מסייעת לה, אזלינן בתר "כאן נמצאו כאן היו", ואז סברת "כאן נמצאו כאן היו" מסייעת את חזקת הגוף, שאע"פ שבעלמא אין מוציאין ממון ע"י חזקת הגוף בטענת שמא, ע"י צירוף חזקת "כאן נמצאו כאן היו" ניתן להוציא ממון לרבן גמליאל.

²⁴ יש להעיר שאת סברה זו קצת נח יותר להבין, אם נאמר כדברי הגרש"ש והש"ש (לעיל אות ג) שסברת "כאן נמצאו כאן היו" חיצונית לדיני חזקות, ועניינה שמסברה אין מקום להסתפק במקום שלא מצאנו כלל את הספק. ואם כן, במקום שיש לנו גורם להסתפק אף על הרשות השניה, שוב אין שום משמעות לחזקת "כאן נמצאו כאן היו". משא"כ אם חזקת "כאן נמצאו כאן היו" נובעת מדיני חזקות קצת קשה יותר להבין מדוע טענת ברי יכולה לעקור חזקה זו. אך יש ליישב, גם לדרך זו, שכאשר יש טענת ברי על הרשות שכנגד הדבר מערער את מה שרשות זו מוחזקת לנו בלי ספק, ולכן אם חזקת הגוף או חזקת ממון מסייעת להעמיד את הספק דווקא ברשות זו, יש מקום לומר שחזקות אלו עדיפות. ובעצם לפי דרך זו, טענת ברי יוצרת ריעותא בחזקת "כאן נמצאו כאן היו", וכאשר יש בה ריעותא אינה יכולה להיות עדיפה על חזקות אחרות. כנלע"ד.

סיכום

ננסה לסכם בקצרה מקצת מעקרי הדברים:

הקדמנו בביאור דין החזקות, שלדברי הגרש"ש נובע מגזיה"כ, ולכן כל עדיפות חזקה על חברתה הוא כיוון שמונחת יותר בשורש הספק. ואנו נטינו לומר שחזקות מבוססות על סברה שאין לעורר ספיקות כנגד המוחזק לנו (ולכן גם חזקה התלויה בסברה וחזקת ממון יכולים לנבוע מדיני חזקה לסוברים כן) וככל שהמוחזקות משמעותית יותר יש מקום לעדיפות חזקה על חברתה.

ביארנו בשיטת רש"י והתוס' שאין צריך לצירוף טענת ברי לחזקת הגוף להוציא ממון במקום שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" מסייעתה. משא"כ לעניין יוחסין שאין חילוק רשויות.

בגדר סברת "כאן נמצאו כאן היו" - הבאנו את סברת הש"ש והגרש"ש שעניינו הוא שלא מחזיקים ספק כלל במקום שלא מצאנוהו, ונטינו מדבריהם לומר שדין זה עצמו נובע מדיני חזקות ולכן גם חזקת "כאן נמצאו כאן היו" היא חזקה, ונשקלת אל מול שאר החזקות.

על פי זה ביארנו את דברי התוס' שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" מגדירה את חזקת הגוף כחזקה שאין בה ריעותא, ולכן מועילה כנגד חזקת ממון.

ביארנו שנחלקו רש"י והתוס' בדעת רב אשי, שהתוס' ביארו שסובר שארוסה נחשבת ברשות בעלה, ולכן חזקת "כאן נמצאו כאן היו" מסייעת את חזקת הגוף בין ברישא ובין בסיפא. אך כדי להוציא מחזקת הממון צריך שתהיה חזקה מעולה, ואילו רש"י סובר שארוסה נחשבת לכו"ע ברשות אביה, וצריך חזקת הגוף מעולה כיוון שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" עומדת כנגדה.

ביארנו שמחלוקתם תלויה במחלוקתם בגדר חזקת הממון, שרש"י סובר שהיא רשות וזכות של המוחזק שלא ניתן להוציא מידו, ולכן אין לה מקום כנגד חזקת הגוף כאשר המוחזק עצמו מסופק, והתוס' סוברים שעניינה הוא כשאר חזקות, ולכן עומדת כנגד חזקת הגוף כאשר אינה חזקה מעולה.

בעצם סברת רש"י והתוס' בדעת רב אשי שחזקת הגוף מעולה יותר כאשר הדיון בגופה של האשה - הבאנו את דברי הגרש"ש שהטעם כיוון שאז הנידון בגופה ממש ולא שייכת בזה חזקת כאן נמצאו כאן היו, ונטינו מדבריו לומר שישנו יותר כח לחזקה כאשר היא בגוף הדבר בו אנו באים להורות דין מספק.

בשיטת הרמב"ן בביאור דברי רב אשי, ביארנו שסובר שלא שייכת חזקת "כאן נמצאו כאן היו", לא בבית אביה ולא בבית בעלה, ולכן הדין תלוי אם טענת התובע היא ברי או שמא, אבל במקום ששייך לומר "כאן נמצאו כאן היו" מודה רב אשי שאין צורך בטענת ברי ושמא.

הרשב"א לעומת זאת ביאר שרב אשי סובר שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" נאמרה רק במקום שאין טענת ברי כנגדה, וביארנו שהטענה מכריחה אותנו להסתפק גם ברשות שבה לא נמצאה הריעותא.

ביארנו שלר"ן, שסובר לדינא כרשב"א שחזקת "כאן נמצאו כאן היו" מועילה רק כנגד טענת שמא ולא כנגד טענת ברי, סובר שהטעם כיוון שמסייעת את חזקת הגוף.

סיימנו בשיטת הריטב"א שסברת רב אשי היא שחזקת הגוף עדיפה על חזקת "כאן נמצאו כאן היו", אף שכאשר מצטרפות חזקות אלו יחד מועילות להוציא מהמוחזק כרש"י והתוס'.

ועוד יש להתבונן בכל זה בעזרת הי"ת.